

könyv
könyvtár
könyvtáros

1997
december

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

1997. december

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Raulff, Ulrich:** Közművelődési könyvtárak egy új Európáért 3
Arot, Dominique: Milyenek legyenek a holnap Európájának könyvtárai? 8

Műhelykérdések

- Szivák Gábor:** A városi könyvtárak helyzete Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében az 1990-es évek közepén (1990–1996) 14
PhDr. Františka Vrbenská: Könyvek a hullámok hátán. Rövid tudósítás az 1997 júliusi árvíz következményeiről a Cseh Köztársaság könyvtáraiban 20
Lukáts János: Zöld föld felett, kék ég alatt... 29
Takáts Béla: Kísérlet egy megyei napilap teljes szövegű feltárására 38

Könyv

- Kéglí Ferenc:** „Négy szomorú és keserves év”. Németh Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár története. 1919–1922 40

História

- Somkuti Gabriella:** Az Országos Széchényi Könyvtár fejlődésének főbb tendenciái a dualizmus korának első felében (1867–1900) 44

Perszonália

- Dr. Újváriné Füzy Ágnes:** In memoriam Pál Józsefné (1933–1997) 52
Surján Miklós: Búcsú Pál Józseftől 53
Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz 55

Lapunk e számában Kiss József Attila (Nagyvárad) illusztrációi szerepelnek.

From the contents

Gábor Szivák: State of the city libraries in Szabolcs-Szatmár-Bereg county between 1990 and 1996 (14);

Béla Takáts: An attempt at full-text processing of a county daily (38)

Cikkeink szerzői

Arot, Dominique, a Francia Könyvtárak Legfelső Tanácsának főttkára; *Kéglí Ferenc*, az OSZK munkatársa; *Lukáts János*, a cikk megírása idején az OIK osztályvezetője; *Raulff, Ulrich*, a Frankfurter Allgemeine Zeitung munkatársa; *Somkuti Gabriella*, az OSZK ny. osztályvezetője; *Surján Miklós*, a Pécsi Megyei Könyvtár munkatársa; *Szivák Gábor*, a Kisvárdai Városi Könyvtár igazgatója; *Takáts Béla*, a Szolnoki Megyei Könyvtár munkatársa; *Újváriné Fűzi Ágnes*, a Pécsi Városi Könyvtár igazgatója; *Vrbenská, Františka*, a Cseh Nemzeti Könyvtár munkatársa

TELEFONSZÁM-VÁLTOZÁS!

Felhívjuk kedves olvasóink figyelmét, hogy az OSZK összes telefonszámával együtt a *3K szerkesztőségének telefonszáma* is megváltozott.

Az új telefonszám: 224-3791

Szerkesztőbizottság:

Poprády Géza (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív. Munkaszám: 97.318

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 2400 forint. Egy szám ára 200 forint

HU-ISSN 1216-6804

Közművelődési könyvtárak egy új Európáért*

Európa a könyv civilizációja. A későantik Európában váltotta fel az írásteker-
cset a bekötött kódex, az újkori Európában találták fel a könyvnyomtatást. Eu-
rópában alakultak ki a főúri és a kolostori könyvtárak, amelyekből azok a nagy
nyilvános könyvtárak lettek, amelyeknek mai (fényes vagy elkészerítő) formáját a
nemzetállamok és a polgárság adták meg. Ha van Európának valami olyan szim-
bóluma, amely csak rá jellemző, akkor ez egyedül a könyv és az olvasás lehet. Az
a két nagy mitikus figura, akiket Európa maga alkotott meg, nem a késő antik-
vitásból vett át, Doktor Faust és Don Juan, a könyv emberei voltak és maradtak:
az egyik abban a kísérletében, hogy elszakadjon a könyvtudományoktól, a másik
abban, hogy még a hódításait is könyveli. Az európai újkor nagy utópiái gyakorta
könyvtárak képeiben testesültek meg, antiutópiái pedig olyan világról szólnak,
amelyben nincs könyv.

Amiként az európai nemzetállamok és a polgárság világa elképzelhetetlenek
a könyv médiuma nélkül (valamint a napisajtó nélkül), akként a forradalmi és
antipolgári európai erők, a kommunizmus és a fasizmus is részesedtek a könyv
kultúrájából. A törekvésük tudományos megalapozásra, kanonikus szövegeik,
politikai katekizmusaik, amelyek a Bibliát, mint az európai kultúra alapkönyvét
akarják helyettesíteni, visszakötik őket az európai könyvkultuszhoz. De a hábo-
rúk és polgárháborúk, amelyeket megindítottak, a hadigazdaságok, amelyeket
béke idején is folytattak, végül is oda vezettek, hogy Európa egy jó részének
könyvtárai ma úgy néznek ki, ahogyan kinéznek. Az a földrész, amely a könyv
kultúráját megteremtette és kifejlesztette, egyúttal egy sajátos bibliofób barbár-
ságot is létrehozott. Ahol minden, a jó is, a rossz is könyvekben alapozódik meg,
ott a könyveknek kell viselniük a felelősséget.

Európa ma politikai és kulturális fejlődésének választóján áll. Ez érvényes
nyilvános könyvtáira, teljes könyvkultúrájára és könyvgyűjteményeire is.
Ugyanakkor, amikor minden tekintet néhány igen fontos európai nagykönyvtár
– legyen az Párizsban, Londonban, Koppenhágában vagy Frankfurt am Main-
ban – látványos újjáépítésére, átalakítására vagy új önmeghatározására irányul,
szinte naponta átélhetjük azt az örömet, amelyet elveszettnek hitt könyv- és kéz-
iratállományok felbukkanása okoz, vagy – ami gyakrabban előfordul – átélhet-
jük azt a fájdalmat és csalódást, amelyet gyűjtemények visszavonhatatlan pusztulása,
hadizsákmányként való visszatartása jelent, vagy azt, hogy védelem nélkül
elpusztulnak könyvtárak, esetleg olymódon, hogy megvonnak tőlük minden
anyagi támogatást. Még a Német Szövetségi Köztársaságban is az a helyzet, ezt

* Elhangzott a hasonló című budapesti, nemzetközi konferencián a Francia Intézetben (ld. róla novem-
beri szám!)

évekkel ezelőtt szögezte le a berlini Bibliotheksinstitut, hogy a tudományos könyvtárak állományának egynegyedét pusztulás fenyegeti. Még félelmetesebbek a jelentések Kelet-Európa országaiból.

Csekély kivétellel, értem ezen a zászlóshajókat, a nemzeti könyvtárakat, a nagy egyetemi és tudományos könyvtárakat, az európai nyilvános könyvtárak állandóan növekvő kiadások mellett állandóan süllyedő és bizonytalan állapotban vannak. Jóllehet történelmi értékű állományok esnek áldozatul a „zsákmányolásnak” és a bűnözési energiák szabad áramlásának, mindenekelött azonban a hiánygazdaság (amely Nyugat-Európában is egyre inkább uralja a nevelődési és művelődési területeket) az, amely – a politikusok és a bürokraták érdektelensége mellett – a leginkább fenyegeti a meglévő könyvtárakat és a veszélyben lévő gyűjtemények megmaradásának esélyeit. És a jövőben még rosszabbra is számíthatunk. Európa nagyobb és nyitottabb lett az elmúlt nyolc évben, de nyilvános könyvtárainak helyzete miben sem javult.

Ugyanaz a földrész azonban, amely gazdasági tehetetlenségből és politikai „impotenciából” naponta eljártassa történelmi könyvalapjainak egy részét, egyúttal egyre szorosabban szövö elektronikus hálózatait és egyre jobban közelít ahhoz, hogy álmaikat egy digitális könyvtárról valósággá tegye. Nemsokára – így mondják az új, virtuális olvasásvilág prófétái – nem lesz már a régi könyvtár, a maga nehéz és poros anyagszerűségében, vastag falaival és súlyos köteteivel. Ehelyett a PC válik egy olyan egyetemes könyvtár kapujává, amely mintha egy barokk herceg, vagy egy olyan fantasztikus literátor álmaiból jött volna létre, mint Borges. Megszabadulva a könyvtől, fizikai hordozójától, a szöveg, a jelek, a szimbólumok és a képek egyetemesen hozzáférhetőek lesznek, hozzáférhetőek, kombinálhatók és permutálhatók. Mintha egy második kopernikuszi fordulatról lenne szó: ahelyett, hogy a könyvhöz kötött szöveg, mint nap körül forognánk, az olvasó válik a középpontjává egy hatalmas galaxisnak, virtuálisan hozzáférhető szövegek világmindenségének.

A tudáshoz való hozzáférés módjaival egy ütemben meg fognak változni a recepció és a feldolgozás feltételei is, a tudás formáinak módosulásával módosul a tudás tartalma is. Ki rendelkezik, és milyen mértékben az iszonyúan megnőtt tudásmennyiséggel? Milyen költségei lesznek ennek a használatnak? Hogyan lehet a hálózatokkal való visszaéléseket megakadályozni, milyen kritériumok alapján történik majd a gyűjtés és az archiválás? A tudás rendjének legnagyobb változása lesz ez a könyvnyomtatás feltalálása óta, és a hagyományos copyright kezdődő felbomlása, a szerző nélküli szöveg strukturalista víziójának megvalósulása egy új, intellektuális társadalmi szerződés után kiált.

Hosszú ideje megragadta már a nyilvános könyvtárakat, és leginkább a legnagyobbakat közülük a digitalizálás vágya, és kívánnak már kimerészkedni a hatalmas elektronikus Óceánra. Ott majd, menet közben és hullámvész közepette, miként az argonauták hajója, átépülnek, megújulnak. A kísérőzene olyan dallamokból áll, amelyek kedvesek az elektronikus könyvtárak utópistáinak. Ritkán hallani csak olyan hangokat, amelyek az elektronikus forradalom lehetőségeit és esélyeit a könyvtárak számára realiztikusan kívánnák kikalkulálni, és amelyek a digitalizálás gyakorlati és gazdasági határaitól szólnak. Technicista hatalmi örülettől hajtva a teoretikusok többsége úgy beszél, mintha az új könyvtár, a computerfreaksok játékbárlangja már régesrég valóság lenne, és mindössze arról

lenne csak szó, hogy a technikába még egy kis etikát injekciózzunk, nehogy teljesen elveszítsük a kontrollt a játékosok fölött.

Akit foglalkoztat az európai könyvtárak sorsa, aki sorsukat szimpátiával kíséri, ily módon a gondok kettős horizontjában találja magát. A történelmi átlományok megtartásáért való konzervatív gondoskodást nem szabad áldozatul dobni az elektronikus könyvtár utáni futurisztikus törekvésnek. Másrészt a könyv iránti antikvárius kegyelet nem vezethet oda, hogy veszni hagyjuk a tudáshoz való hozzáférés szélesebb és olcsóbb módjait. Ilyen háttér előtt kívánnék hangot adni néhány aggodalmamnak és néhány szerény reményemnek az európai nyilvános könyvtárak jövőjét illetően. Ezek, mint látni fogják, egy filológus aggodalmai és reményei lesznek.

Nem ok nélkül hangsúlyozom ezt. Mint minden tudománynak, a filológiának és a túlnyomórészt filológiai módszerekkel dolgozó történelmi szakoknak is megvan a maguk megfigyelési és ellenőrzési mezőjük, amelyek részei az ő materiális „diszpozícióiknak” (ahogy Foucault mondta) – a tanintézmények, a kutatás, az ügykezelés, a személyzet, a káderutánpótlás és -kiképzés intézményei, a publikációs szervezet és a tudástárolás mellett. Ami a természettudományok számára a laboratórium, ami az orvostudományok számára a klinika, ami az etnológusoknak a „terep”, az a filológusok és történészek számára a levéltár és a könyvtár. Két évtizede már, hogy a történelmi könyv- és olvasáskutatások kiderítették, a recepciókutatások és a történelmi médiateóriák leszögezték, hogy a tudás materiális hordozói, az írás és az olvasás formái egyáltalán nem különböznek az adott szakok üzenetei és jelentései szempontjából. És hogy – megfordítva – a szövegek és képek nem redukálhatók büntetlenül a szemantikájukra. Azóta, két évtized óta a tudás, a történelmi és filológiai tudás ismét testet kapott: ezek a tudások nem léteznek levéltár és könyvtár nélkül.

De nemcsak ebből a történelmi szempontból van a könyvgyűjteményeknek, mint a tudás fizikai hordozóinak jelentőségük. Az állandó megújuláshoz is, ami nélkül egyszerűen meghal, szüksége van a tudománynak a könyvtárra. Tíz éve vázolta fel Umberto Eco, ez a notórius szerelmese a könyveknek, a könyvtár ideálképét, méghozzá két valóban létező könyvtár, a Yale Egyetem Sterling Könyvtára és a Torontói Egyetemi Könyvtár alapján. Persze, itt két kiemelkedő, nehezen utánozható példáról van szó, az észak-amerikai könyvtárosarmada két nehézsúlyú csatahajójáról, és persze tíz év is nagyon nagy idő a technikai fejlődés jelen állapotában: Ki gondolt akkoriban még elektronikus könyvtárra vagy az Internetre? Ennek ellenére, Eco leírása aligha vesztett érvényéből (a használat számára!). Ez annak köszönhető, hogy Eco prioritásai nem technikai jellegűek, és így technikailag nem is túlszárnyalhatók. Eco számára nem prioritás például egy adott információ, vagy egy adott kötet minél gyorsabb szolgáltatása, annál inkább az, hogy sok legyen egymás mellett és mögött, amelyek közt az olvasó különböző pályákon mozoghat és alkalomadtán el is tévedhet.

A könyvtárak egy másik szerelmese, Aby Warburg ezt a „jó szomszédság törvényének” nevezte. Azt mondta, hogy az a könyv, amit az ember igazándiból keres, törvényszerűen a *mellette* lévő könyv. A valódi találatához éppen nem a keresés szükséges, hanem az alkalomszerű eltévedés, a letérés a kijelölt útról. A kerülőút egy ilyen teóriája természetesen egészen más felfogását tételezi fel a produktív olvasásnak és a szellemi munkavégzésnek, mint a pozitívizmus, a maga

gyors, mechanikus kérdés-felelet, keresés-találat játékaival. Warburg, és ahogy nekem tűnik, Eco is a szellemi lét egészen más ökológiáját építi fel az eltérés hasznára, avagy Lawrence Sterne-nel szólva a progresszió qua digresszió elvére alapozva. Mert a produktív gondolkodás számára nem föltétlenül a legrövidebb út egyúttal a leggyorsabb is. És éppen ennek jön elébe a nyílt, szabadpolcos könyvtár.

De Warburg könyvtára amely – technikailag természetesen módosítva, mennyiségileg meghatszorozva – ma is megtekinthető Londonban, természetesen nem csupán egy gazdagon felszerelt művészeti és művészettörténeti szabadpolcos könyvtár volt. Egy bonyolultan elrendezett kutatási műszer volt, amelyben a könyvek az új kérdéseknek megfelelően átcsoportosíthatók voltak. Ami a kortársak számára Warburg elgondolásában „mágikus vonás” volt, az valójában egy „interaktív” könyvtárat jelentett, amelyben a kutató és a szöveg kölcsönösen reagáltak egymásra. Úgy, hogy a könyvtár nem passzív tára volt az egyszer már kifomálódott tudásanyagának, hanem maga is tartalmazott kutatói iniciatívákat: olyan gépezet volt, amely túllépett a tudományágak határain, a képzeleti indukciók készüléke volt. És nem utolsó sorban, kínálata azoknak a véletleneknek, amelyek révén rátalálhatunk azokra a bizonyos *mellette* lévő könyvekre.

Természetesen egy zseniális magántudós gazdagon felszerelt könyvtára a század első harmadából nem lehet mércéje a mai könyvtári munkának és könyvtárhasználatnak. Mindenesetre van értelme annak, hogy felidézzünk egy korszerűtlen, ideális könyvtárat, hogy tudatosítsuk – ellentétben a mai technicista utópiákkal – a gyorsaság és az egyetemesség nem minden. A jó olvasáshoz, amelyre ez a könyvtár nevelt, nem elegendő, hogy az ember hallatlan gyorsasággal hallatlanul sok információt kapjon. És nem áll vagy bukik az olyannyira rettegett „közvetítőtörés” elkerülésén. A tiszta adatfolyam mint olyan semmi másra nem jó, mint megfulladásra. És egyébként is ez az adatfolyam maga is egy kiméra, legalábbis ami a könyvtárakat illeti. Dieter E. Zimmer amellett érvelt, hogy a „Nagy Virtuális Könyvtár” soha nem adatik meg. Egészen egyszerűen azért, mert gazdasági, azaz időbeli és pénzügyi okokból sohasem lesz lehetséges minden könyvtár minden művét digitalizálni. Valójában az elektronikusan hozzáférhető álmományok mindig csak egy töredékét fogják kitenni annak, amit a történelmi könyvtárak ténylegesen átfognak.

Feltehetően sohasem fog egy olyan könyvbolond földrésznek, mint Európa a teljes gazdasága a PC-k képernyőin megjelenni – legfeljebb bibliográfiai utalások formájában (amivel természetesen igen sokat nyernénk). De – bármilyen értékes is – egy bibliográfiai utalás olyan, mint egy útjelző: mutatja az utat, de ő maga nem az út, és főképp nem a cél az út végén. A valódi gazdasága a könyvtárnak, Európában is, máshol is, éppen azokban a könyvekben rejlik, amelyeket sohasem fognak digitalizálni, mert haszontalannak, vagy ezoterikusnak találják őket. Egy nagy könyvtárnak éppen az a célja, írta nemrég a New Yorkerben Nicholson Baker, „hogy obskurus könyveket őrizzen..., olyanokat, amelyeket nem kívánunk annyira, hogy magunk is megvegyük”. A világ könyvtárai teli vannak olyan művekkel, amelyeket senki sem olvas és senki sem fog digitalizálni, és amelyekről senki nem tudja megmondani, hogy jön-e, és mikor olyan olvasó, aki használni fogja őket. Ha Warburg könyve a *mellette* lévő könyv, ebben az összefüggésben talán beszélhetünk a *mögötte* lévő könyvről. Senki sem látja, senki sem

használja – mindenesetre itt és most. De enélkül a *mögöttes* könyv nélkül minden nyilvános könyvtár az a veszély fenyeget, hogy az aktualitások felszíni és felszínes bazára válik belőle.

A jövő könyvtárai, ez már belátható, médiatékák lesznek, amelyek elektronikus médiákon fognak szövegeket, képeket és hangokat készenlétben tartani. Természetesen amennyiben lesznek erre anyagi eszközeik, könyveket is fognak gyűjteni. Mindenekelőtt azonban azzal fognak foglalkozni, hogy a régi és az újabb médiákat konvertálják – és megfordítva: képernyőkről papírra és vice versa. Minden attól függ, mennyire sikerül nekik a munkamegosztás lehetséges és praktikus módjait kifejleszteni. A munkamegosztást a könyvformában materializált és az elektronikusan immaterializált szövegek között, valamint a munkamegosztást a nyilvános könyvtárak különböző típusai között. És minden azzal kezdődik, hogy tisztázzuk: mi az, amit a könyvek elektronikus testvéreitől és utódaitól elvárhatunk.

Mint mondtam, filológusként és történészként szólok, nem természettudósként, technikai szakemberként vagy közgazdászként. Ennek azért van jelentősége, mert például egy természettudósnak nagyon természetes, hogy kutatási eredményeit az Interneten vagy elektronikusan publikálja. Az ő számára a digitális könyvtár egyre természetesebb miliő – ami persze nem zárja ki, hogy még sokáig a papírkorszakban éljünk. A szellem- és kultúrtudományok művelői azonban – amennyiben történeti anyaggal dolgoznak – még beláthatatlan ideig hagyományos könyvtárakban fognak hagyományos könyvekkel foglalkozni. Az ő számukra az elektronikus segédeszközök – online szolgáltatások, CD-ROM-ok stb. – mindenekelőtt azt jelentik, hogy helyhez nem kötött segítséget adnak a bibliográfiai tájékozódásban és gyors hozzáférést biztosítanak a nagy enciklopédiákhoz, kézikönyvekhez stb. A Bajor Állami Könyvtár katalógusát odahaza lapozgatni PC-n, vagy betekinteni a „Migne”-be kétségkívül igen nagy megkönnyítése a tudományos munkának.

A fentebb említett Aby Warburg egy ízben elhatározta, hogy számot ad munkája alapelveiről. Átütő erejű a cím, amit jegyzetei és megállapításai élére állított. Ez, a maga egyszerűségében és pregnanciájában a következő: „Keresni és találni”. A filológus munkája jobban nem írható le. Ebben a munkában, egy fejlettebb heurisztika kialakításában, a keresés és találás művészetében a digitális könyvtár egyedülálló segítséget nyújthat. Egy ilyen elektronikus heurisztika azonban nem csak a PC használóján segít, a könyvtár maga is profitálhat belőle.

A bibliográfiai feltárás kibővítésével és továbbfejlesztésével módja nyílik a könyvtáraknak specifikusabban gyűjteni mint eddig, és tehermentesíteni magukat az állítólagos teljesség követelménye alól. Aki tudja, és a használónak is meg tudja mondani, hogy mijük van még másoknak, annak nem kell mindent begyűjtenie, és nem kell gyűjtenie azt, amit mások már gyűjtenek. Jó lelkiismerettel lehet specialista: joga lesz arra, hogy más legyen mint mások, hogy megkülönböztesse magát. Ha az európai könyvtárak elektronikus hálózata hozzásegít ahhoz, hogy ne kelljen hasonlónak lenniük a könyvtáraknak, hogy – éppen ellenkezőleg – mindenki ápolhassa saját különbözőségeit, akkor, azt hiszem, a könyvtárak a régi jó értelemben európai módon fognak funkcionálni. Mert Európa a különbözőségeken rejlik, és abban a képességben, hogy különbözőségeket hozzon létre.

És még egy kíváncsi az elektronikus hálózatok kiépítésével kapcsolatban: az a vágy, hogy a bibliográfiai feltáró szisztemák révén számos elfelejtett, elrejtett, nem katalogizált és ennek következtében feltalálhatatlan, láthatatlan könyv is előkerül, láthatóvá válik Keleten is, de Nyugaton is. Mert a hatalmas láthatatlan európai könyvtár a valóságban abból a sok – kicsi vagy nagy – látható könyvtárból áll, amelyek feltalálhatók a földrészén. Látható azonban csak az, ami megjelenik a katalógusokban és bibliográfiákban, amit a használó megtalál a könyvtárban.

Másként és egyszerűbben mondva: csak az a könyv, és csak az a könyvtár létezik, amely, amelyek megjelennek a „használói felületen”, a katalógusokon. Ha az elektronikára alapozott bibliográfiáknak az lesz a szekundér haszna, hogy elfelejtett könyvállományokat láthatóvá, ezáltal megőrzésre méltó javakat ismertté tesz, akkor az az én szememben nem szekundér, hanem primér haszon. Ennél a pontnál, ahol az elektronikus könyvtárak felállítása összekapcsolódik a történeti könyvállományok megőrzésével, metszi egymást a gondoknak az a két köre, amelyekről előljáróban szoltam. Amint látják, ez egyúttal az a pont is, amelyre reményeim irányulnak.

Ulrich Raulff

(Fordította: Bartók Györgyi)

Milyenek legyenek a holnap Európájának könyvtárai?

*Az európai könyvtárak a politikai, társadalmi
és technikai fejlődés kihívásaival szemben*

Európa, a szó legszélesebb földrajzi és politikai értelmében, mozgásban lévő terület, egyúttal a különbözőségek tereuma is. És a könyvtárak részesei ennek a mozgásnak és ennek a különbözőségnek.

1. Mindenekelőtt: egy politikai természetű mozgás

Az utóbbi évek eseményei nyomán új országok jöttek létre, amelyek szemben találják magukat új nemzeti könyvtárak létesítésének, nemzeti gyűjtemények kialakításának feladataival. Ezek az országok ily módon dokumentálják, hogy az állam teljes szerepet vállal a tudás elosztásának feladatában, a kultúra terjesztésének munkájában és a nemzeti kulturális örökség megőrzésének művében.

* Elhangzott a Közművelődési könyvtárak egy új Európáért című budapesti, nemzetközi konferencián a Francia Intézetben (ld róla: 3K novemberi száma).

Azok az országok, amelyek már régóta léteznek, jelenleg azon dolgoznak, hogy régi intézményeiket a demokrácia elvei alapján alakítsák át. De ez a feladat hárul a nyugati országokra is, amelyeknek meg kell újítaniuk hagyományos intézményeiket, és például fel kell építeniük új nemzeti könyvtáraikat (Franciaországban, Németországban, Nagy-Britanniában, Svédországban).

Ezek a politikai mozgások lefordíthatók persze az adminisztratív struktúrák nyelvére is, azokéra, amelyek az alapjai a könyvtárak cselekvési lehetőségeinek. Azokban az országokban például, ahol, mint Franciaországban is, az adminisztráció erősen központosított, olyan fejlődésnek kell elindulnia, amely közelíti a döntéshozó helyeket azokhoz a polgárokhoz, akiket a döntés közvetlenül érint. Több hatalmat és lehetőséget kell biztosítani a helyi közösségeknek, vagyis egy kettős mozgásra van szükség: megnövelni a polgárok beleszólási jogát az államügyekbe, vagyis bevinni a polgárokat az államba, és decentralizálni az államot, vagyis levinni a döntéseket a polgárokhoz. Ebben a felállásban a könyvtárakat egy új gyámság fenyegeti, azoké a szervek, amelyeket a közösségek, a megyék vagy az egyetemek szerveznek meg. De a döntéseknek ez a közelsége előnyöket is kínál a könyvtáraknak. Egyúttal persze megnöveli felelősségüket, a döntéseik kockázatát is. Elképzelhető, hogy a választott tisztségviselők kísértést éreznek beleszólni a könyvtári kérdések tartalmi megoldásába is. Csábító lehet az autarkiaira való törekvés is egy olyan helyzetben, amikor épp a legnélkülözhetetlenebb a legszélesebb körű kooperáció.

2. A könyvtárak közönsége szintén mozgásban van

Minden ajtaját megnyitó könyvtár igen nagy és változatos közönségre számíthat: szülőkre és gyerekekre, akik szórakozást és tájékozódást keresnek, kutatókra és tudósokra, egyetemre frissen bekerült diákokra, tanárookra és tanulókra stb. Ez a differenciált közönség igen differenciált igényekkel is közelít a könyvtárhoz, egymásnak ellentmondó igényekkel is. Érthető, hisz a könyvtár közösségi hely, a közösségé. De egyúttal a „magányosság közösségi tere” is, amiként az író Pierre Pachet mondja, arra utalva, hogy a könyvtárnak egyként kell szolgálnia a közösségi életet és az intimitást. A válasz a differenciáltságokra, a használók multiformátumára az, hogy a könyvtárak médiatékákká válnak. Könyvek, periodikák, hanglemezek, videók, képek, szürke irodalom és különféle egyéb dokumentumok egyaránt megtalálhatók a legtöbbször szabad polcokon. Katalógus segítségével vagy anélkül, az olvasó megtalálja útját a különböző gyűjteményekhez. Vannak akik kényelemért, szépségért, az általa kínált találkozási lehetőségekért választanak ki megfelelő helyet a könyvtárban, függetlenül az ott található gyűjtemény jellegétől. A könyvtáraknak alapvető szerepük van abban, amit úgy nevezhetnénk, hogy a szabad idő „humanizálása” egy olyan társadalomban, ahol a munka nem egyenlően van elosztva, ahol a munkaidő rövidül, ahol a nyugdíjasok száma nő, ahol képzésre és tájékozódásra egyre nagyobb az igény. Egymás mellé kerülnek, akik egy régi, ritka kiadvánnyal dolgoznak, a kalandregények szenvedélyes kedvelői, a zenerajongók, azok, akik valamely intézmény vagy szerv címére kíváncsiak, azok, akik egy tudományos cikket keresnek, gyerekek, akik vizsgára készülnek, egyetemi hallgatók, akik jegyzeteiket tanulmányozzák át, tekintet nél-

kül azokra a könyvekre, amelyek körülveszik őket. A könyvtáraknak mindezekre tekintettel kell lenniük, válaszolniuk kell az ellentmondó igényekre, ki kell fejleszteniük egy olyan kulturális projektet, amely a használók intenciói szerint szervezi meg a szellemi kínálatot, hogy a legjobban láthassák el a rájuk bízott feladatot.

A könyvtár tere maga is mozgásban van. Mi a könyvtár tere? Az a központi, jól látható épület, amely a város, vagy az egyetem középpontjában található? Az a kicsiny kerületi fiókkönyvtaré, vagy laboratóriumi dokumentációs saroké? Vagy a könyvtár tere, amely körülveszi otthonában a számítógépre hajló használót? Vajon nem az egész közösséget átfogó tér-e a könyvtaré? Annak a közösségnek a tere, amelyért dolgozik? A könyvtárnak azokat is el kell érnie egy vagy más módon, akik távol vannak tőle, az időseket, a betegeket, a foglyokat, a mindenféle kizártakat, kivetetteket. Ezeknek a használóknak közös vonásuk, hogy állandó és növekvő szükségük van képzésre és információra. Szóljunk azokról, akiknek égető szükségük van szakmai ismereteik aktualizálására vagy újraorientálására? Vagy arról, hogy egyre több fiatalember kerül be az egyetemekre?

3. A digitalizálás forradalma

A digitalizálásnak inkább forradalmáról, mintsem fejlődéséről beszélhetünk. Minden dokumentum digitalizálható, és ekként dematerializálva áramolhat mindenfelé, mit sem tudva határokról. Ugyanaz a technika teszi lehetővé a hang, a szöveg, a kép reprodukcióját és valósítja meg ezek legkülönbözőbb kombinációit, létrehozva a multimédiát. A használó közvetlenül is fordulhat ezekhez az információkhoz, nem szorul feltétlenül a könyvtár közvetítésére. Bizonyos dokumentumok (például bizonyos tudományos folyóiratok) ma már csak ebben a digitalizált formában léteznek. A könyvtárosok számára több okból is zavarbahozó lehet ez:

- bizonyos országok könyvtárainak alacsony fokú digitalizáltsága azzal a veszéllyel járhat, hogy marginalizálódnak,
- a játékban lévő gazdasági és jogi érdekek súlya agyonnyomással fenyegeti a könyvtárakat,
- a használt technikák uniformizáltsága tagadni látszik azt a kulturális, szellemi és nyelvi sokszínűséget, amelyekről a bevezetőben szóltam.

De túlesve az első meglepetéseken és ijedségeken, a könyvtárosok mobilizálhatják képességeiket annak érdekében, hogy megkíséreljék kialakítani annak a könyvtárnak a képét, amelyre az információs társadalomban szükség lesz.

A virtuális könyvtár nem jelenti a fizikailag létező könyvtár halálát. A kettő sokkal inkább kölcsönösen feltételezi egymást. Abban az országban, ahol a kommunikációs hálózatok, a könyvtári számítógépes hálózatok a legfejlettebbek – az Egyesült Államokról beszélek – évente átlag 200 000 négyzetméter könyvtári épületet emelnek. Kétségtelül állítható, hogy könyvtárakat építeni, az a jövőt jelenti. A könyvtárépítésnek persze két szempontot kell harmonizálnia, egyesítenie: koncentrálnia kell egy helyre a hagyományos nyomtatott kiadványok folyamatosan bővülő mennyiségét és az elektronikus dokumentumokat, valamint

meg kell teremtenie a közösségi és intim tereket, a találkozások és a magányos studfrozás helyszíneit.

A könyvtárosoknak ki kell találniuk az új biblioökonómiát is. Ma már az olvasó katalógus közvetítése nélkül is hozzáfér a képernyőn magához a kiadványhoz. A raktározásnak tehát – amint az a Francia Nemzeti Könyvtár új épületében történik – használóközpontúnak kell lennie. A használat módját, gyakoriságát, jellegét kell figyelembe vennie, nem a dokumentumok tartalmait, szellemi arculatát. A hozzáférést kell a lehető legkülönbözőbb módokon egyre könnyebbé tenni. Persze itt külön problémát jelent a könyvtárosok számára, hogy az egyre bonyolultabb tartalmak feltárása, közvetítése miképp lehetséges egyre szélesebb közönség számára.

Ebben az új felállásban a könyvtár úgy jelenik meg – az iskolával együtt – mint a polgárok képzésének fóruma az új, információs társadalom technikáinak megtanulására. Bármilyen korú, bármilyen társadalmi státusú az olvasó, meg kell ismertetni vele az új információhozzáférési technikákat és módokat, lehetővé kell tenni számára az információhoz való hozzájutás esélyegyenlőségét.

De a könyvtáros szerepe nem merülhet ki az információk hozzáférhetővé tételében. Ezeket az információkat ugyanolyan gondosan kell szelektálni és gondozni, mint annak idején a fizikailag megtestesült információkat. Ez pedig nem történhet úgy, hogy a könyvtáros csak magára hagyatkozik. Valószínűleg örökre eltűnik a magányos könyvtáros figurája, a fenti feladatok elvégzése csak kollektív munka gyümölcse lehet. Egy-egy régió, egy-egy ország, kétségkívül egész Európa közös munkájáé.

Az információs társadalomban a könyvtár maga is információtermelővé válik. Saját kincseit egyre szélesebb közönségnek kell prezentálnia. Észak-Franciaországban, Valenciennes-ben a könyvtár képernyőin a kisgyerekek szabadon tanul-

mányozhatják az első francia nyelven írott költeményt, a 9. századi Sainte Eulalie kantilénájának kéziratát, amely csak így és csak most vált közkinccsé.

4. A könyvtárak gyűjteményei: a tárgyak mozgásai

A könyvtárosok mindezeideig kizárólag fizikai objektumokkal, tárgyakkal foglalkoztak: könyvekkel, periodikákkal, audiovizuális eszközökkel, zenei partitúrákkal stb. A nyomtatott termés inflációja következtében különböző kezelési stratégiák kialakítására volt szükség. Valóságos könyvsilókat kellett építeni a kevésbé használt gyűjteményrészeknek, illetve meg kellett oldani a különböző helyeken feltalálható dokumentumok egy helyre való begyűjtését. Ma a tárgyak megőrzésének feladatát valami más váltotta fel: ma a digitalizált tartalmakat kell konzerválni, a közösség emlékezetének elektronikus formáit kell megbízhatóan őrizni és kezelni. A tárgyak folyékonyra és instabillá váltak. A nemzeti könyvtárak már keresik az útját, módját annak, miként lehet gondoskodni az elektronikus termékek kötelespéldány-szolgáltatásáról. Fontos lenne, hogy az információtermelők, a kiadók és a könyvtárosok együtt gondolkodjanak el az itt felmerülő problémákon, ami egyúttal a köztük lévő viszony új típusú gazdasági és jogi meghatározását is jelenthetné.

A dokumentumok és az információk sokaságával, a kibocsátók és szétsugarázóik összetettségével szemben a könyvtárosoknak a következő lényegi kérdésekkel kell szembenéznüik:

- mi az alapfeladatuk és milyen arányban? A tájékoztatás? A dokumentum-szolgáltatás? A kultúra kincseinek elérhetővé tétele?
- mi a viszony az információk akkumulációja és a tudás, a megismerés között?

5. A könyvtárosok szakmai képzése: egy nagy lehetőség

Semmiképp nem lehetséges vázolni a jövő könyvtárának képét, ha nem figyelünk azokra, akik ezt a könyvtárat működtetni fogják, a könyvtárosokra. Többen leszögezték, hogy a könyvtárak modernizálásának három nagy gátja van: a ma még elégtelen politikai felelősségvállalás, a közösségi finanszírozás szükségessége és végül bizonyos esetekben a könyvtárosok elégtelen szakmai képzettsége, kép telenségük arra, hogy saját gyakorlatukat magasabb szintre emeljék. Éppen ellenkezőleg. Úgy tűnik, hogy a könyvtárak fejlődésének egyik legfőbb motorja épp a könyvtárosok szakmai kompetenciája, tudásuk közönségükről, képességük arra, hogy fenntartóikkal szemben szakmai érveiket artikulálják. Az a jóslat, hogy a könyvtárosok és a könyvtárak el fognak tűnni, fel fognak szívódni, hiszen ma már az információhoz való hozzáféréshez elegendő az otthoni PC, nyilvánvalóan hamis. Ráadásul arra a könyvtár- és könyvtárosképre épül, amely szerint az utóbbiak egyszerűen Kháronok, akiknek adózni kell, hogy engedélyezzék a hozzájutást a könyvekhez. Vagyis a könyvtárosoknak semmiféle aktív szerepük nincs az ismeretek átadásában. Ezzel szemben az az igazság, hogy soha nem volt nagyobb szükség a könyvtárosokra, mint most, amikor táplálniuk kell az információs társadalmat, amikor szelektálniuk kell a pertinens információkat, amikor elé-

be kell menniük a közönségnek, amikor ki kell alakítaniuk a könyvtárak szociális tereit, amikor kapcsolatot kell teremteniük egy-egy régió, egy-egy ország, Európa és a világ könyvtárai között.

Meg kell találniuk a helyüket az információtermelés és szétsugárzás terepén is, meg kell oldaniuk az ezekkel kapcsolatos jogi problémákat, például a közönségi használat jogi problémáit.

6. A könyvtárak mai és holnapi társadalmunkban

A romokban lévő sarajevói, bejruti vagy phnom penhi nemzeti könyvtárak fájdalmasan árulkodnak arról, hogy a könyvtárak a demokrácia és a béke szimbólumai és eszközei. A könyvtárak, úgy is, mint a közösség szolgálatában álló, a városok és az egyetemek szívében megtalálható intézmények természetesen állandóan konfrontálódnak társadalmuk problémáival. A könyvtárak képesek lesznek – a maguk módján és a maguk területén – mindenkor felmutatni és képviselni bizonyos értékeket:

- a piac nem az egyetlen módja a társadalmi viszonyok és akciók szabályozásának: a könyvtárak használói nem piaci szereplők, akiknek minden olvasási alkalomért fizetniük kell a „pay per view” modell alapján, hanem polgárok, akiknek joguk van a kultúrára, az ismeretekre, az információkra, természetesen tiszteletben tartva a szellemi tulajdonságokat;
- a könyvtáraknak megvan a helyük a közösség életében, mint ellenszereknek az ellen, amit talán a polgárság válságának nevezhetnénk. A könyvtáraknak kell az állam és a kollektívák nyilvános információit őrizniük és közrebocsátaniuk, azokat az információkat, amelyeknek ismerete nélkülözhetetlen ahhoz, hogy ki-ki gyakorolhassa állampolgári jogait;
- az elektronikus információáramlás közegében, amelynek jellemzője a gyorsaság, az alkalmazkodás sürgőssége, a magasfokú intelligenciakövetelmény, a könyvtáraknak külön figyelmet kell fordítaniuk a hátrányos helyzetűekre, a „lassabban élőkre”. A könyvtárak biztosíthatják, hogy egy szinte erőszakosan gyorsuló időben ki-ki megőrizhesse saját ritmusát, hogy a kultúra, a tartós tudás, a tartós ismeretek, az emlékezet is jogához juthasson;
- a kulturális felelősségvállalás értelmében van szükség a könyvtárak szerepére a nemzeti kultúra kincseinek megőrzésében, a nemzeti nyelvek eredetiségének megővésében.

Ezeknek az etikai és kulturális követelményeknek a szellemében épülnek majd holnap a könyvtárak, abban a mozgalmasságban és változatosságban, amit Michel Melot egy szép könyvben „új Alexandriának” nevezett, és amivel kapcsolatban Ulrich Raulff azt mondta, hogy az örökséget mindig újra meg kell hódítani.

Egy hasonló konferencián Georges Steiner azt mondta: „a tömegkultúra... egy olyan kultúra, amely fél a csendtől és a magánytól”. Vajon erre a megállapításra milyen választ adnak a holnapi könyvtárai?

Dominique Arot
(Fordította Bartók Györgyi)

A városi könyvtárak helyzete Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében az 1990-es évek közepén (1990–1996)

1993-ban alapították meg megyénk városainak könyvtárai a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Könyvtárak Egyesülését. Az Egyesülés fő céljai között a könyvtárak együttműködésének elősegítése, szakmai fejlesztésük támogatása szerepelt. Az idei esztendőben anyagi lehetőségeik jobb kihasználása érdekében megyei ellátórendszert hoztak létre más könyvtárak bevonásával. Felvállalta továbbá az Egyesülés, hogy a megyében működő könyvtárak helyzetéről a valóság jobb megismerése érdekében felmérést készít. Míg az ellátórendszer működési tapasztalatairól csak a jövőben tudunk beszámolni, addig ennek a felmérésnek az első eredményeit már közzé tudjuk tenni. Jómagam a megye városai könyvtári ellátásának a vizsgálatát vállaltam el, mivel korábban már végeztem kutatást hasonló témakörben.

A vizsgálat mintavételét egy jogi kategóriára, a városra alapoztuk. Azért fontos ezt megjegyezni, mivel korábbi vizsgálatom során csak a *hasonló nagyságú* települések, a 18–23 ezer lakosú városok kerültek e körbe. A megye városi fejlődése az 1960-as évek végén indult el, előbb Mátészalka, majd Kisvárda kapott városi címet. Ezt követően felgyorsult a várossá avatás folyamata. A kilencvenes években egy sor olyan kis település is városi rangot kapott, amelyek nem, vagy csak alig indultak meg a polgárosodás útján. Így a kutatás alapját képező települések elég heterogén tulajdonságokkal rendelkeznek, nagyságukat tekintve a 2 ezer és 18 ezer között mozog az egyes települések lélekszáma. A 15 város a következő: Baktalórántháza (3644 fő), Csenger (5190 fő), Fehérgyarmat (8991 fő), Ibrány (6698 fő), Kisvárda (17945 fő), Máriapócs (2163 fő), Mátészalka (18318 fő), Nagyhalász (5953 fő), Nagykálló (9927 fő), Nyírbátor (13419 fő), Tiszalök (5884 fő), Tiszavasvári (14294 fő), Újfehértó (13398 fő), Vásárosnamény (9233 fő) és Záhony (4928 fő). Az összeállított kérdőívet csak Csenger és Záhony nem töltötte ki, így az ő esetükben a megyei TEKE adatai az irányadók.

A 15 település közül a könyvtár fenntartója 13 esetben az önkormányzat, míg Újfehértón a Tessor Kft, Záhonyban pedig a MÁV Rt. A városok egyharmadában találunk önálló városi könyvtárat, Kisvárdán, Mátészalkán, Nagykállóban, Nyírbátorban és Vásárosnaményban, a többi esetben összevonva más intézménnyel, 8 esetben művelődési házakkal, Nagyhalászban iskolával, míg Baktalórántházán iskolával és művelődési házzal közösen. Természetesen ez nem épületi, hanem jogi összevonást jelent, mivel csak Csenger, Máriapócs, Újfehértó és Záhony esetében nincs a könyvtár önálló épületben elhelyezve. Gazdasági önál-

lósággal mára csak a kisvárdai könyvtár rendelkezik, a többiek más kulturális, oktatási és gazdasági szervezetekkel közösen gazdálkodnak.

Működési feltételek

A könyvtárak 1996-ban 5553 m²-nyi alapterülettel álltak olvasóik rendelkezésére. Ez a rendszerváltozás idejéhez képest 37%-os növekedést mutat. Ezt a növekedést öt település produkálta: Csenger, Fehérgyarmat, Kisvárdá, Nyírbátor és Vásárosnamény. Ugyanakkor, ha kis mértékben is, csökkent a könyvtári működés alapterülete Mátészalkán és Újfehértón.

Az elmúlt esztendőben 65 főállású könyvtárost alkalmaztak a városok, 15%-kal kevesebbet, mint a rendszerváltozás kezdetén. Két településen, Máriapócsan, ahol 1992-ben nyitotta meg kapuit újra a könyvtár, illetve Nyírbátorban nőtt a könyvtárosok száma 1-1 fővel a vizsgált időszakban, míg Baktalórántházán, Fehérgyarmaton, Kisvárdán, Mátészalkán, Tiszavasváriban és Záhonyban csökkent. Fehérgyarmat esetében ez drasztikus létszámcsökkenést jelent, hiszen ma már 1/3-a dolgozik a korábbi létszámnak. A megyében dolgozó könyvtárosok 58%-át az öt önálló könyvtár foglalkoztatja. (Csak megjegyzésként: a befagyasztott könyvtári állások aktívként vannak ma nyilvántartva!)

Dokumentumgyarapodás

A könyvtárak működésének alapfeltétele a fejlesztés, a folyamatos állománygyarapítás. Ezen a téren igen változatos képet kapunk. 1990-ben igen kiegyensúlyozott a kép, hiszen a tizenöt város 70%-a több mint ezer állományegységgel gyarapodott évente, átlagban több mint 1300 kötettel. Ebben az esztendőben a könyvek inflációs rátája 50%-os volt. Ennek hatására 1991-re több, mint 4000 kötettel csökkent a beszerzett kötetek száma: az átlag 961 dokumentum könyvtáranként. 1992-ben a fenntartók igyekeztek ezt a folyamatot megállítani, s ennek eredményeként a beszerzett dokumentumok átlagszáma 1056 db-ra nőtt. Ezt követően azonban a könyvtárakra nehezedő terhek növekedésével a könyvtárügy perifériára kezdett szorulni. 1995-re a visszaesés mélypontra érkezett (641 dokumentum/könyvtár), ami azt jelenti, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a rendszerváltozást követő öt év alatt felére esett vissza a beszerzett dokumentumok száma. 1996-ban néhány önálló könyvtár esetében (Kisvárdá, Mátészalka, Nyírbátor, Tiszalök, Vásárosnamény) jelentős erőfeszítés történt a könyvtár állománygyarapításának javítására, és sikerült a csökkenést megállítani, sőt növekedéssé fordítani. Ám ha e négytől eltekintünk, azt látjuk, hogy folytatódott a beszerzett dokumentumok számának a csökkenése. Itt kell felhívnom a figyelmet arra, hogy Fehérgyarmat esetében a fenntartó önkormányzat az 1997-es esztendőre nem biztosított állománygyarapítási keretet! (Kelet-Magyarország, 1997. október 6. sz.)

Nézzük meg a lejátszódó folyamatokat más szemszögből. Ezer kötet felett a rendszerváltozás idején a városok 70%-a gyarapított, az elkövetkező öt évben ez a számarány 14%-ra csökkent (csak Kisvárdá és Nyírbátor érte el ezt a határt).

A tavalyi, 1996-os évben hozzájuk csatlakozott Mátészalka és Vásárosnamény, velük együtt az arány 28%-ra nőtt.

A másik póluson az 500 állományegység alatt gyarapító városok szerepelnek. 1990-ben ehhez a kategóriához a bezárt máriapócsi könyvtárát kivéve senki sem tartozott. Az elkövetkező években ezen városok aránya a megyében 1/3-1/4 között mozgott. Az 1995-ös mélypont idején a városok közel felében, 42%-ukban, (Baktalórántháza, Csenger, Máriapócs, Nagyhalász, Tiszalök, Újfehértó és Záhony) nem érte el a gyarapítás az 500 dokumentumos szintet, és ez a helyzet 1996-ban is maradt.

Állománygyarapításra fordított összegek

Az állományfejlesztés alapjául szolgáló keret nagyságának növekedése reálértékben jelentősen elmaradt az inflációtól. Jelentős részben ez szolgál magyarázattal a beszerzett dokumentumok számának csökkenésére. A másik jelentős tényező az új dokumentumtípusok (a CD, a video, a CD-ROM) megjelenése, ezek árai ugyanis jelentősen meghaladják a hagyományos könyvtári dokumentumtípusokét.

Elsőként figyeljük meg az alábbi számsorok figyelembevételével a '90-es évek lejátszódó folyamatait:

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
áll. gyar. keret átlagban	168.831	196.796	282.525	333.382	399.303	360.398	503.580
%-os növekedés	–	16,6	43,6	18	19,8	–10	39

Az első, ami kitűnik, hogy átlagát tekintve évente kevesebb, mint 20%-os állománygyarapítási keret növekedést tapasztalunk. Jól érzékelhető, hogy a már említett 1991-es visszaesést a fenntartók igyekeztek korrigálni: ekkor a megyében 43,6%-kal növelték a beszerzési kereteket. Csak összehasonlításképpen: 1992-ben ennek mértéke a 18–23 ezer lakosú települések esetében 56%-os emelést jelentett. Az is figyelmet érdemel, hogy az 1995-ös esztendőben a növekedés megtorpant, sőt nemcsak reál- de *nominál értékben is csökkent a megyében a dokumentumbeszerzésre fordított összeg*. 1996-ban igyekeztek ezt a folyamatot megállítani a fenntartók, hogy milyen eredménnyel, azt a jövő dönti el.

Összességében a 15 város 1990-ben több mint 2 millió Ft-ot költött a könyvtárak állományának fejlesztésére. Ez az összeg 1996-ban már megközelíti a 7,5 milliót. A részletekből kitűnik, hogy az elmúlt esztendőben három város állománygyarapítási kerete haladta meg az 1 millió Ft-ot: Ibrány (1,131.213 Ft), Kisvárdá (1,293.966 Ft) és Nyírbátor (1,072.363 Ft), volumenében ez a három könyvtár adta a teljes keret 46%-át! Ha hozzájuk vesszük a 750 ezer Ft felett gyarapító Mátészalkát (756.737 Ft) és Vásárosnaményt (854.987 Ft), akkor megállapíthatjuk: ez az öt város adta a megye városai fejlesztési összegének kétharmadát.

Ha a könyvtárak önmagukhoz viszonyított fejlődését nézzük a rendszerváltás óta, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy Ibrányban és Nyírbátorban növekedett leginkább az állomány fejlesztésére fordított összeg: az előbbi esetében 51%,

az utóbbinál 546%-os mértékben. A 400-asok klubjába 3 település tartozik: Kisvárdra (445%), Nagykálló (393%) és Vásárosnamény (478%). A vizsgálat időszakában Csenger az egyetlen, ahol 1996-ban kevesebbet költöttek állománygyarapításra, mint a rendszerváltozás idején: 56%-ot. Négy város esetében nominál értékben szintentartásról beszélhetünk, ezek: Baktalórántháza (149%), Tiszavasvári (118%), Újfehértó (125%) és Záhony (142%). Máriapócs az egyetlen település, ahol az állománygyarapítási keret a vizsgált teljes időszakban 100 ezer Ft alatt maradt.

Minden célzat nélkül állapítjuk meg: a fejlesztésből leginkább kimaradó települések között találjuk Szatmár könyvtárait. Itt most is folyik a könyvtári ellátás totális megbénítására való törekvés. A nem önkormányzati tulajdonú könyvtárak vegetálnak, és a megyében a „racionalizálás”-nak nevezett folyamat az intézmény ellehetetlenülését eredményezi Baktalórántháza és Tiszavasvári esetében. A legkisebb városban, Máriapócsban már a könyvtár pusztta meglétét is örvendetesnek kell tartanunk.

A könyvtárak dokumentumellátottsága

Mielőtt a részletekbe bonyolódnánk, szükséges itt is megjegyezni, milyen dokumentumtípusok fordulnak elő megyénkent, és mikorra tehető könyvtári megjelenésük. A rendszerváltozás előtt három hagyományos könyvtári dokumentum fordult elő a megyében: könyvek, időszaki kiadványok és hangzó dokumentumok. Ezek képezik alapját máig a könyvtári ellátásnak. *Napjainkban is a könyvek alkotják a dokumentumok 93%-át a városokban; néhány településen – mint Baktalórántháza, Csenger, Máriapócs és Záhony esetében – szinte kizárólagossággal. A könyvtárak felében történik meg a folyóiratok, időszaki kiadványok könyvtári rendnek megfelelő feldolgozása és nyilvántartása. Hangzó dokumentumok azonban szinte minden helyen előfordulnak: 95%-ban hanglemezek és kazetták alkotják a törzsállományt.*

Új dokumentumtípusként 1991-ben jelentek meg a CD-k, s ma már a városok hangzó állományának 5%-át alkotják. A videofilmek a rendszerváltozás időszakában sokkal jelentősebb mértékben jelentek meg megyénkben, 1990-ben már a városok egyharmada gyűjtötte e filmeket, napjainkban pedig 9 városban használhatják őket az olvasók. Időben legutoljára, alig észrevehetően jelentek meg az informatikai eszközök, ezen belül a CD-ROM-ok. 1994-ben vásárolták az elsőt, 1996-ban pedig 3 könyvtárban összesen 8 db leltározott dokumentum fordult elő. E téren talán az idei esztendő hoz áttörést.

1996-ban a megye városainak dokumentumállománya 666.264 db volt. Ez az állomány 3,5%-kal kisebb, mint 1990-ben volt. Csak hat városban nőtt az állomány nagysága (Fehérgyarmat, Ibrány, Kisvárdra, Máriapócs, Nagyhalász, Nyírbátor, Tiszavasvári).

Az állomány nagyságát tekintve a megye városai közül kettő, Kisvárdra és Mátészalka büszkélkedhet 100 ezrest meghaladó dokumentumállománnyal. (115.685 db. ill. 101.029 db). A második körbe három város tartozik: Fehérgyarmat (53.838 db) Nyírbátor (67.559 db) és Vásárosnamény (68.132 db). Ebben az öt városban található a megye könyvállományának 60%-a. Hat településen nem

éri el az állomány nagysága a 25 ezres szintet (Baktalórántháza, Csenger, Nagyhalász, Újfehértó és Záhony), Máriapócson pedig 6.973 dokumentumot tartanak nyilván.

A könyvek (623.511 db) után a második legnagyobb állományrészt a *hangzó dokumentumok* alkotják (20.997 db), mely a teljes állomány 3%-a. Ennek közel 60%-a hangplemez, 35%-a kazetta és 5%-a CD. A kazetták állományában jelentős helyet foglalnak el a vakok és gyengénlátók számára készített hangskönyvek, egy-egy irodalmi alkotás kazettákra felolvasott változata. A legnagyobb hangzó-tárral rendelkező városok Kisvárdá (4711 db), Nyírbátor (2421 db), Fehérgyarmat (2410 db) és Nagykálló (2301 db). A CD állományt tekintve Kisvárdá (455 db), az összállomány 50%-a), Ibrány (264 db) és Tiszavasvári (131 db) vezet. E három városban találjuk a CD-állomány 93%-át.

A harmadik legnagyobb dokumentumtípust az *időszaki kiadványok* alkotják, a teljes állomány 2%-át teszik ki (12.964 db). Ez a típus gyakorlatilag hét városban található, így a megye lakossága ilyen információinak kielégítése érdekében ezeket a településeket kell, hogy felkeresse: Kisvárdá (3912 db – 30%), Mátészalka (2251 db – 17%), Nyírbátor (1596 db – 12%), Vásárosnamény (1503 db – 12%), Tiszalök (1303 db – 10%), Fehérgyarmat (1235 db – 10%) és Nagykálló (1139 db – 9%).

Dinamikus fejlődést figyelhetünk meg a *videofilmek* esetében, amelyek aránya 1996-ban elérte az összállomány 0,5%-át (3.174 db). A legnagyobb videotárral Ibrány rendelkezik: 1944 db filmmel. Hozzá kell azonban tenni, hogy a könyvtár állománygyarapításában ez a döntő, beszerzési keretének 90%-át költi e tár gyarapítására. Az elmúlt esztendő végén ő rendelkezett a megye városaiban található videofilmek 61%-ával. Ehhez mérten jóval kevesebb, de jelentős az állomány

Nagyhalász (484 db – 15%), Tiszavasvári (296 db – 9%), és Nyírbátor (137 db – 4%) városokban. 1997 elején e négy település a városok videofilm állományának 89%-ával rendelkezett.

Csak az idei esztendőben történt nagyobb előrelépés az informatikai fejlesztés terén. 1996-ig 3 településen kezdték meg a nyitást e téren: Kisvárdán, Mátészalkán és Vásárosnaményban. 1996-ban 8 db leltározott CD-ROM-ot tartottak nyilván ezek a könyvtárak. Hozzá kell azonban tennünk, hogy az elektromos dokumentumok köre nehezen illeszthető bele a hagyományos dokumentumtípusok sorába, folyamatos előfizetésű és periodikusan megújuló jellegüknél fogva, (Jogtár, Irodalmi recenziós adatbázis). Ezek a statisztikákban még nem szerepelnek.

Napjainkban a városok felében kezdődött meg a modern könyvtári szolgáltatások kiépítése. Ezek azok, ahol az integrált könyvtári rendszer meghonosításán fáradoznak. A megyei fejlesztés részeként hét városban, Ibrányban, Kisvárdán, Mátészalkán, Nyírbátorban, Tiszalökön és Vásárosnaményban jelent meg az SRLIB integrált könyvtári szoftver, illetve előrelépés történt e téren más könyvtárakban is, de ez még nem értékelhető. (Hol dolgoznak vele, hol áll a gép.) Az adatfelmérés idején 21 db számítógépet alkalmaztak a könyvtárak szakmai munkájuk segítésére: Mátészalka 6 db, Kisvárdán és Nyírbátor 4-4 db, míg Vásárosnamény 3 db géppel rendelkezett. Három városban, Kisvárdán, Mátészalkán és Vásárosnaményban a belső hálózat kiépítése is megkezdődött Novell alappal. Internet elérésére 3 könyvtárban nyílik ma már lehetőség (Kisvárdán, Mátészalkán és Nyírbátor), és néhány helyen folyamatban van a kiépítése.

Gazdálkodás

A kép teljessé tételéhez szükséges ennek a területnek a felvillantása is. 12 város adatai állnak rendelkezésre, így az alábbi adatok csak ezekre értendők. Csongrád, Móri és Záhony nem szerepel ebben az összevetésben.

A 12 város 1996-ban 65,5 millió Ft-ot költött könyvtári ellátásra. A legtöbbet az önálló státusszal rendelkező könyvtárak, hiszen az ő kiadásai az összkidadások 70%-át adják (45,8 millió Ft). Hozzá kell tenni, hogy a bérköltségek a kiadások 77 százalékát teszik ki, ez az önállósággal rendelkező könyvtárak esetében a bérre fordított költségek 63%-a. Az intézmények dologi kiadásai csak 23%-át teszik ki a költségeknek. Szomorúan kell megállapítanunk azt a tényt, hogy a fejlesztési kiadások eléggé visszaszorultak a könyvtárakban. Csak Vásárosnamény, Baktalórántháza és Kisvárdán szerepeltek ilyen adatokkal. Az ilyen típusú kiadások a dologi költségek 2%-át tették ki, míg az állománygyarapítás 61%-kal részesedett ezekből.

Bevételi oldalon a fenntartó önkormányzatoké a meghatározó összeg, hiszen a költségek több, mint 90%-át ők biztosítják. 9%-ban az intézmények saját maguk keresik meg kiadásai fedezetét. Ibrányban a saját bevétel aránya 60%-ban intézményi, 40%-ban fenntartói. Ennek köszönhetően az intézményi bevételek 45%-át Ibrány produkálja. 1996-ban különböző pályázatokból 1.480.000 Ft áramlott megyénkbe, és ezen hat település osztozott. A pályázatokon nyert összegekből a legtöbbet, 58%-ot Kisvárdán használják fejlesztésre.

Összegzés

A megye 15 városának könyvtári ellátása egyéni arculatot visel. Vannak olyan települések, ahol megmaradt egy jó színvonalú könyvtári ellátás, amely alkalmas arra, hogy fejlesztések eredményeképpen bekapcsolódjon az európai színvonalú könyvtári ellátásba. Ezek elsősorban az önálló könyvtárakat fenntartó városok. Másrészt a kilencvenes években olyan ellentétes irányú tendenciák is felütöttek a fejüket, amelyek révén igencsak kérdésessé vált jó néhány város számára annak a szolgáltatásnak működtetése, mely divatos szóhasználattal élve a legolcsóbb formában biztosítja polgárai számára az esélyegyenlőség lehetőségét. Azok a városi vezetők, akik ezt nem ismerik fel, egyéni érdekeket tartanak szem előtt, súlyosan felelősek azért, hogy településük lakossága megindul a lecsúszás tragikus útján.

Szivák Gábor

Könyvek a hullámok hátán

Rövid tudósítás az 1997 júliusi árvíz következményeiről a Cseh Köztársaság könyvtáraiban

1. Alapvető adatok

Az árvíz, amely július 7-étől körülbelül 20-áig tartott, (egyes területek ennél is tovább voltak víz alatt, illetve állandó veszélyben), lokális szempontból a legpusztítóbb természeti katasztrófa volt, amely ebben az évszázadban Csehország területét sújtotta. Hazánk területének egyharmadát érintették az áradások. Az áradást az első szünidei hétvége rendkívüli esőzése robbantották ki, s ez a lökészerű hullámok rettentő erejével pusztította el Észak-Morvaországot, Sziléziát és Kelet-Csehország egy részét. Fokozatosan öntötte el Morvaországot egészen a déli határig. A lassúbb, kevésbé sebes vízár ugyan elárasztott más területeket is, mindazonáltal az árvíz destruktív hatása csökkent, a veszélyeztetett települések jobban fel tudtak készülni, már nem okozott olyan drasztikus károkat.

Az árvíz leginkább Észak-Morvaországot sújtotta: az áradás kisebb-nagyobb mértékben minden körzetében megjelent, Dél-Morvaországnak a 14-ből 8 körzetét öntötte el, Kelet-Csehországban a 11-ből 7 körzetet érintett az árvíz. Közép-Csehországban mindössze Kolín és Nymburk körzetében volt áradás.

Az árvíz több mint 563 várost és községet árasztott el, több mint 4000 otthonot semmisített meg, 12 ezer embert kellett sürgősségi kórházba költöztetni, 58 ezer embert evakuáltak, a halottak száma 50 körül mozog. Az elpusztult házi- és vadállatok száma százazrekre tehető. Az árvíz lerombolt több mint két és félezer házat, vagy olyan mértékben okozott kárt bennük, hogy le kell őket bontani. 20 ezerre tehető a károsodott és átnedvesedett lakóházak száma, a tényleges kö-

vetkezményekről később bizonyosodhatunk meg. Komoly károk keletkeztek a műemlékekben, valamint a közlekedési és műszaki hálózatban, az ipari létesítményekben és a termelésben, a mezőgazdasági állatállományban, az árvíz elmosta a természettel együtt a kultivált talajréteget is. A teljes nemzetgazdasági veszteség 60 milliárd koronára tehető, de a későbbi következményekkel együtt bizonyára ennél több is lesz.

Az emberi tragédiák és a gazdasági veszteségek fényében, amelyek ráadásul meglehetősen nehéz helyzetben érték Csehországot, apróságnak tűnhet annak megállapítása, milyen károkat szenvedtek a cseh könyvtárak. Mégis, azokban a pillanatokban, mikor a legkomolyabb és legkevésbé áttekinthető volt a helyzet, tele lesújtó hírekkel, és mikor a felmérő, aki a morvaországi könyvtárak állapotát térképezte fel, szinte szégyenkezve gyűjtötte az információkat, a könyvtárak minden dolgozója (főleg kolléganők – hiszen a könyvtároság vitathatatlanul elnöiesedett szakma) tekintet nélkül a stresszre, a személyes problémákra, a fennálló árvízveszélyre, egybehangzóan állította: az általános katasztrófa közepette is érték maradt a könyv, amit meg kell menteni... És ezt a gyakorlatban, tetteikkel is bizonyították.

2. Az árvíz az állomány védelmének tükrében

Már az árvíz első napjaiban megtörténtek az első kísérletek a sérült állományok megmentésére és a rekonstrukciós munkák megszervezésére. A Cseh Nemzeti Könyvtár az Interneten keresztül felajánlotta segítségét az elárasztott állományok megmentésére. Tekintettel arra, hogy a sérült dokumentumokon a leggyorsabb segítség a fagyasztás, a Dasice u Pardubici mélyhűtő vállalat fagyasztóteret biztosított, körülbelül középen az elárasztott terület és Prága között, a Cseh Nemzeti Könyvtár felkészült a károsodott könyvek elszállítására ebbe a raktárba, ahol szükséghelyzetben megmenthetők. Érdekes, hogy további mélyhűtő intézményekkel is létesítettek kapcsolatot, amelyek környékét azonban – az előzetes elvárások ellenére – egy hét múlva szintén elárasztotta a víz. Más nagyobb fagyasztóüzemeket ekkor szintén az áradás sújtott, és áram nélkül maradtak.

Mindenféle beavatkozást behatárolt azonban egy döntő tényező: az információ hiánya. Az első lépés a lehetséges segítség megszervezésében a károk és ezek mértékének megállapítása kellett legyen. Itt mutatkozott meg, milyen fontos az előre elkészített terv és a könyvtárak mentésének menete. Az információgyűjtés közben majdnem 100%-ban érvényesült a szabály: ahová lehet telefonálni, ott a károk nem olyan súlyosak. Az árvíz nagyrészt elmosta a telekommunikációs vezetéseket, csak a mobiltelefonok működtek, amíg ki nem merült az akkumulátoruk. Még jó néhány nappal az áradások után is nem egy községgel vagy várossal megbízhatatlan, rossz volt a kapcsolat, vagy egyáltalán nem is volt, tehát nem volt esély a közvetlen segítség megszervezésére.

Az volt a kérdés, milyen hamar sikerül a károsodott köteteket a hűtőkamrába szállítani. Ha tudtak volna is a könyvtárak az előzetes szerződésből arról a lehetőségről, hogy az átnedvesedett könyveket a fagyasztókamrákba vigyék, a katasztrófa helyzetben előbbre való volt az emberélet megmentése, s amikor az utakat

elzárta a vízár, nagyobb könyvmennyiség szállítására nem lett volna reális lehetőség. A leginkább sújtott területekre azokban a napokban, mikor az árvíz tetőzött, a Nemzeti Könyvtár speciális szállítójárműve aligha juthatott volna el. Még három héttel az áradás kezdete után is egyes helyek (Otrokovice) gyakorlatilag el voltak zárva a külvilágtól.

Közben folyt a verseny az idővel, a vízzel átitatott állományok hamar elkezdtek penészedni, akárcsak a könyvtárak felszerelése, a polcok és a könyvtári bútorok. Egyes területeken a penészedés nagyon ellenállónak mutatkozott, háromszori fertőtlenítő permetezéstől sem szűnt meg, és a sérült könyveket meg kellett semmisíteni (Bohumíni Városi Könyvtár). A penész annyira agresszív volt, hogy a mentőmunka közben az embereken allergiás tünetek (ekcéma) jelentek meg.

Néhol a víz miatt károsodott állományon kívül megsemmisült maga a felszerelés is a raktárak, letétek, de a kölcsönzők (főleg a felnőtt-) helyiségeiben is. (Zlíni Körzeti Könyvtár, Uherské Hradiste). *(A nyomda betűkészletéből a speciális cseh betűtípusok hiányoznak. – A szerk. megj.)* A műszaki berendezéseket (számítógép, fénymásoló) az elérhető információk szerint sikerült mindenhol megmenteni, hála a könyvtárosok önfeláldozó munkájának. Közben nem egy könyvtári dolgozót (pl. Olomoucban, Troubky nad Becnouban, Otrokovicében) személyesen is sújtott az árvíz, elveszítette vagyontárgyait és otthonát. Emberi erővel nem lehetett áthelyezni az összes fenyegetett állományt, megakadályozni magának a könyvtári épületnek a komoly károsodását (pl. Uhersky Ostroh, a Zlíni és Uherské Hradistei Körzeti Könyvtár, Valasské Mezirící Városi Könyvtára stb.). Az épületek károsodásának tényleges mértéke nyilván később mutatkozik meg majd, tekintettel az átnedvesedett falakban és az alapozásban végbemenő statikai változásokra.

Csodálatra méltó a könyvtárosnok gyors beavatkozása pl. az Ostravai Állami Könyvtárban: közvetlenül az áradás után saját erejükkel tudták megmenteni a károsodott szabványállományt, önerőből, szó szerint a konyhai felszerelés segítségével (mélyhűtőláda, vasaló, mikrohullámú sütő). Ugyanilyen lélekjelenléttel reagáltak az Olomouci Állami Tudományos Könyvtárban, improvizáltak, a vízzel átitatott könyveket megpróbálták részben préseléssel vízteleníteni, utána megszárítani szétrakva a szellőztetett raktárhelyiségben, ahol páramentesítő berendezés üzemelt. Mégis körülbelül az állomány felét, amelyik erősen penészedett, később le kellett selejtezni.

Már az árvíz első hetétől ajánlottak fel különböző segítséget. Például a Papier-Trocknung-Service nevű német cég, amelynek az ajánlata a vákuumos szárításra ugyan nagyon kedvező volt, az érintett intézmények, könyvtárak, levéltárak anyagi kereteit azonban túllépte, és mindenekelőtt nehezen lett volna megvalósítható az elázott területek megközelíthetatlensége miatt. Egy cseh cég felajánlotta a vonalkódos címkék ingyenes nyomtatását. A Nemzeti Könyvtár rendelkezésükre bocsátott páramentesítőket (Dantherm és Defensor), és vállalkozott a sérült állomány fertőtlenítésére (mindkettőt kihasználta az Olomouci Állami Tudományos Könyvtár), ill. szakmai konzultációt is nyújtott. Energikusan lépett közbe a Karvini Regionális Könyvtár, amelyik a közeli, árvíz által sújtott Bohumíni Könyvtárat azonnal felszerelte polcokkal és alapvető bútorokkal saját készletéből.

Szabó János

Lépésről lépésre azonban fény derült arra, hogy a fent említett okokból (az összeköttetés, közlekedés nehézségei, a penész gyors elterjedése) némelyik segítséghez már túl késő van (Bohumíni, Uherské Hradistei Könyvtár). Az új könyvek restaurálása bonyolult és nem kifizetődő. Főleg a közkönyvtárak könyveiről van szó, amelyek az átlagos olvasóknak szólnak, és amelyeknek az olvasáson kívül esztétikai funkciója is van. Ezt egy megmentett, de erősen roncsolt, megcsúnyult könyv nem tudja betölteni. Ezen kívül sok könyv, amelyet éppen kikölcshöztek, odaveszett a rombadőlt otthonokban. Ilyen esetekben az előnyösebb alternatíva a gyűjtemények kiegészítése. Ezért már az árvíz első hetében megkezdődött – a Cseh Könyvtárak Egyesületének Tanácsa (SDRUK) kezdeményezésére – a könyvek gyűjtése az árvízkárosult könyvtárak számára. A felhívásokat, a könyvtáros kollégáknak köszönhetően, a rádió is közzétette. Visszhangra is talált nemcsak a nagyközönség, hanem jónéhány kiadó körében is, és természetesen a könyvtárakban.

Maguk a könyvtárosok igyekeztek haladéktalanul újraindítani a munkát az érintett könyvtárakban, ha ezt az állomány, a berendezés, ill. az épület állapota lehetővé tette, legalább a gyermek- és ifjúsági részlegben.

3. A veszteségek áttekintése

Nehéz volt összegyűjteni az információkat az árvíz okozta károkról, egyrészt az összeköttetés hiánya miatt az áradás napjaiban, másrészt, mert 1989 után szétesett a volt Csehszlovákia egységes könyvtári hálózata, és a kapcsolat az egyes könyvtári körök között nem volt kielégítő. A cikk szerzőjének nem is sikerült megállapítani, mekkora kárt okozott az árvíz a nagyobb magángyűjteményekben. Az elérhető információk alapján össze lehetett állítani egy alapvető áttekintést. A veszteségeket leginkább a közkönyvtárakban dokumentálták.

Az árvíz sújtotta területek közkönyvtári hálózatának statisztikai adatai:

Észak-Morvaország:

Terület km ²	Össz- lakosság	Települések száma	Könyvtá- rak/fiókok száma	Kötetszám	Olvasók ará- nya %	Gyermek- olvasók ará- nya %
11.068	197.155	652	194/837	9,141.713	12,66	34,83

Dél-Morvaország – az adatok az elárasztott területre vonatkoznak:

Terület km ²	Össz- lakosság	Települések száma	Könyvtá- rak/fiókok száma	Kötetszám	Olvasók ará- nya %	Gyermek olvasók ará- nya %
7363	1,391.828	655	680/175	9,508.500	14,94	34,56

Kelet-Csehország – az adatok az elárasztott területre vonatkoznak:

Terület km ²	Össz- lakosság	Települések száma	Könyvtá- rak/fiókok száma	Kötetszám	Olvasók ará- nya %	Gyermek- olvasók ará- nya %
7360	880.913	676	684/114	5,303.962	14,14	29,80

Közép-Csehország – az adatok az elárasztott területre vonatkoznak:

Terület km ²	Össz- lakosság	Települések száma	Könyvtá- rak/fiókok száma	Kötetszám	Olvasók ará- nya %	Gyermek- olvasók ará- nya %
1722	177.427	190	187/7	842.644	14,37	30,73

A komolyabb károk, az állományok egy részének elértéktelenedése és elkövetkező leselejtezése és/vagy a berendezés és épület (különböző fokú) destruktója, esetleg a teljes helyi könyvtár megsemmisülése az eddigi megállapítás alapján 24 kisebb-nagyobb közkönyvtárat érint.

Szerencsére az árvíz egyetlen kastélykönyvtárban (kastély vagy vár épületében elhelyezett könyvtárban) sem okozott kárt, mivel ezeket elődeink stratégiailag jól helyezték el. Ám megsemmisültek más értékes gyűjtemények: a Prerovi Körzeti Honismereti Múzeum egyedülálló ornitológiai könyvtára, a történetileg legértékesebb magvát is beleértve (1500 régi nyomtatvány). Ezt az állományt igen gyorsan restaurálni kellene a Cseh Nemzeti Könyvtár segítségével. Amennyire informálódunk a szakkönyvtárakról, nyilván pótolhatatlanul elveszett az otrokovicei TOMA Bőrkekészítőgyár gyűjteménye. (Ez a könyvtár részt vett a történelmi könyvkötészet kutatásában.) A bőrfeldolgozásra és tartósításra specializálódott könyvtár állománya nagy terjedelmű volt (70 ezer kötetes), és tartalmilag

is igen jelentős. Megsérült néhány iskolai könyvtár, pl. az otrokovicei gimnáziumé, az olomouci természettudományi és jogi kar állományának egy része, az Olomouci Állami Tudományos Könyvtár kevésbé használatos állományából mintegy 5000 kötet. Az Ostravai Állami Tudományos Könyvtárban víz alá került a szabadalmi iratok jelentős állománya.

A veszteségek, bár érezhetőek, mégiscsak kevésbé rettentők, mint várható volt az első pillanatokban, és nemcsak a könyvtári dolgozók erőfeszítéseinek köszönhetően. Bebizonyosodott, milyen fontos szerepe van a normális körülmények között majdnem észrevehetetlen különbségeknek az épületek elhelyezkedésében, milyen fontos az egy lépcsőfok, amellyel magasabban van a raktár: ez védte meg ugyanis az alsó polcokat az ár ellen. Vagy az első emeleti helyiségek, amelyekbe gyakran helyezik el a közkönyvtárakat – amivel a könyvtárosok és az olvasók mindig elégedetlenek – most megvédték a könyvtárat a nagyobb veszteségektől. A könyveknek a padlótól néhány centiméterre való elhelyezése viszont könyvek ezreit ítélte pusztulásra.

4. A károk helyrehozatala és a tanulságok

Azok a könyvtárak, amelyek közvetlen kárt nem szenvedtek az árvíz során, csak a kikölcsonzött könyveik semmisültek meg az olvasók elárasztott otthonaiban, általában a katasztrófa-keret terhére készülnek leírni ezeket a köteteket. Ha az árvíz során elvesztek a kölcsönzőkartonok is, a deziderátumok számbavétele nem lesz egyszerű munka.

Az Olomouci Állami Tudományos Könyvtár példáján mutatom be az árvíz által károsodott könyvekkel kapcsolatos eljárást. Ahogy fent említettem, az új letéti állományuknak, amely 40 cm magasságig vízben állt, préseléssel nyújtottak elsősegélyt. Az érdekesség kedvéért bemutatom a mérést (TESTO 601 készülékkel), ami három héttel az állomány elárasztása után történt. Közben szinte állandóan száraz, meleg idő volt. A magasan elhelyezett és legyezőszerűen szétnyitott könyvek egész idő alatt az új letéti állomány tágas csarnokaiban voltak, közben szellőztettek és páramentesítettek.

Ekkor már sok dokumentumon megjelentek a különböző penészfajták, gyakran rendkívül buja tenyészetben. A penész megjelenését befolyásolta az állomány megelőző elszennyeződése (kevésbé frekvenciált gyűjteményről volt szó, amelyre a szokásos könyvtári gondozás ellenére rárakódott bizonyos porréteg), a papír és a kötésre használt anyagok összetétele is, nemcsak annyira az eredeti vize-

		Hőmérséklet °C	Relatív páratartalom %
Földszint	1. helyiség	22,2	56,6
	2. helyiség	22,4	60,9
	a könyvekben	20,2–20,3	75,1–94,8
I. emelet	helyiség	21,7	59,4
	a könyvekben	20,6–20,7	68,2–91,3

A köteteket osztályozták, csak a nélkülözhetetlen címeket őrizték meg. A könyvekkel való munka közben szükség volt védőfelszerelés használatára. A maximális kiszáritás után a könyveket fertőtlenítették, mechanikusan megtisztították, és mikrobiológiailag tesztelték. A teszt eredménye szerint esetenként ismét fertőtlenítést végeztek. Ezután a kötetek kockázat nélkül visszahelyezhetők voltak az eredeti könyvtári állományba.

A legértékesebb példányok, amelyeket az árvíz tönkretett, konzerválókhoz és restaurátorokhoz kerülnek. Lehet, hogy többet is meg lehetne menteni, ha az újkori papírok restaurálási módszerei kidolgozottabbak lennének, főleg a kréta-papírra nyomtatott könyveké. Éppen ez a fajta irodalom, amely főleg enciklopédiákból, művészi és reprezentatív monográfiákból áll, a közkönyvtárak büszkesége, elvesztésüket a dolgozók különösen nehezen viselték. Már az árvíz után terjedt a hír a módszerről, amellyel akár az egy tömbbé összeragadt könyvet is lehet kezelni (bóraxoldatos fürdő).

Igaz, hogy a költséges restaurálás a sérült kötetek túlnyomó többségénél nem kifizetődő, ezért könyv- és dokumentumgyűjtést rendeztek az árvíz-sújtotta könyvtárak számára. Az SDRUK Tanácsának sikerült az akciót úgy megszervezni és koordinálni, hogy az árvízkárosult könyvtáraknak tényleg javára váljék, és ne árassza el őket fölösleges irodalommal. A kezdetektől érdekelt volt a nagyközönség, amelyet felkértek a felajánlott irodalom jegyzékének elküldésére is, amelyből a károsult könyvtárak kiegészíthetik készletüket. A brnói Morva Országos Könyvtár felajánlotta egyik raktárhelyiségét Nesovicében, hogy az ajándékkönyvek operatív raktára legyen.

1997. szeptember 3-án az SDRUK ülésén megfogalmazták az alapelveket, amelyek a gyűjtés mechanizmusát javítják. Minden károsult könyvtárhoz eljutatnak egy kérdőívet, felmérendő az adott könyvtárban bekövetkezett károkat, a kéréseket a könyvtári állomány és leltár rekonstruálására, a könyvadományozóval való közvetlen kontaktus lehetőségének feltüntetésével. Az összes információt a Cseh Budejovicei Állami Tudományos Könyvtár gyűjti össze, ennek az igazgatónöje maximálisan részt vett a károsult könyvtárakat segítő akció megszervezésében.

A kérdőívek adatai a következő lépésekre is lehetőséget adnak: a kapcsolat felvételére cégekkel, új felhívás készítésére. Ennek alapján állítják össze azoknak a könyvtáraknak a címjegyzékét, amelyek személyesen kívánnak kapcsolatba lépni az ajándékozókkal, s ezt a jegyzéket át is fogják adni az ajándékozóknak. A könyvkiadókat és kereskedőket felkérlik, hogy egy-egy címből maximum 50 példányt ajándékozzanak, és ajándékaikat a brnói MZK-tól kölcsönvett raktárban gyűjtik össze és osztják szét az egyes könyvtárak kívánságai szerint. A könyvtárakkal, amelyek felajánlották állományuk egy részét vagy más segítséget, külön egyeztetés történik, szintén a kérdőívek adatai alapján.

Igy fokozatosan lehet pótolni a gyűjtemények legsúlyosabb veszteségeit, de nyilvánvaló, hogy ez az eljárás időt és erőfeszítést igényel. Bonyolultabb a helyzet a könyvtári felszerelés sérülése vagy vesztesége esetén vagy akkor, ha a könyvtár épületének károsodásáról van szó. Nem lesz egyszerű megteremteni az elpusztult helyiségek kijavításának vagy helyettesítésének feltételeit. Voltak esetek, mikor az árvíz sújtotta könyvtárnak le kellett mondania a Cseh Kulturális Minisztérium

által juttatott támogatásról, mert a rekonstrukció megvalósítása felülmúlja a jelenlegi limitált lehetőségeiket.

Az árvízsjuttott körzetek pénzügyi nehézségekkel küzdenek, a felújítás nagy beruházást igényel, és nyilvánvaló, hogy a sürgetőbb problémákat előbb kell megoldani, mint a könyvtárak rekonstrukcióját. Várható, hogy az ezekből következő feszült gazdasági helyzet negatívan befolyásolja az összes könyvtár gazdálkodását, szükségleteit és terveit, akár érintette őket az árvíz, akár nem.

5. Befejezésül: jövőbeni intézkedések

Mondják: minden rosszban van valami jó. Valóban elég nagy árat fizettünk azokért a tapasztalatokért, hogy elengedhetetlenül szükséges jobban biztosítani a könyvállományt elemi csapások ellen. Nem kell, hogy rendkívüli áradásról legyen szó, elég a fűtőrendszer vagy a vízvezeték meghibásodása. Igaz, hogy némely hiányosságok, amelyek növelték a veszteségeket, az adott körülményekből fakadnak, amelyek között a könyvtárak kénytelenek működni. Például a tartós hiány okozza, hogy általában nem tartják be a szabályt, hogy a raktárban a könyveket a padlótól legalább 40 cm-re helyezték el, ami már csak a levegő mozgása miatt is kívánatos lenne, mivel ez befolyásolja a raktárhelyiség mikroklímáját, és a másik szabályt sem, hogy ne foglaljuk el a legfelső polcokat.

A könyvtáros gyakran kénytelen megelégedni kényszermegoldásokkal, helyiségekkel, amelyek egyszerűen nem alkalmasak raktárnak, és már berendezésükkel is az állomány károsodását kockáztatják. Nem beszélve a triviális, de hasznos preventív elv alkalmazásának korlátozott lehetőségeiről, arról, hogy állítsunk az állomány és az elemek közé minél több akadályt. Előfordul, hogy a könyvtáros nem tudja biztosan, milyen az optimális hőmérséklet és páratartalom a raktárhelyiségben. Gyakran elfogadja a raktár szemmel látható hiányosságait is, fő, hogy van helye a könyveknek. Négy évvel ezelőtt megjelent nálunk egy vékonyka kiadvány, amely összefoglalja az alapelveket a könyvtárakat és levéltárakat ért természeti csapások esetére. A számos külföldi munka egyikének kivonatáról van szó, (a prágai Nemzeti Könyvtár adta ki), amely praktikus és hasznos útmutatást tartalmaz, ám attól tartok, hogy ez az anyag nem vált széles körben ismertté.

Nincs kialakítva és általánosan alulértékelt a könyvtár funkcionális védőrendszere. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy a könyvtári mentés munkája, akárcsak azt követően a károk dokumentálása és megszüntetése – ha jó adag improvizációval is –, jól szervezett és intézményesen koordinált volt. Ennek ellenére ajánlott, hogy legyen egy nemcsak előre átgondolt, megbeszél (és leírt) mentési terv, legalább az állomány jelentősebb részeinek és a legértékesebb berendezéseknek a megmentésére.

Egy alapos akcióterv az árvíz esetére, és legalább a legalapvetőbb segéd-eszközök készlete (csomagolóanyag, eszközök a nedves dokumentumok szétválasztására vagy alátámasztására, a szennyeződések eltávolítására, védőeszközök stb.) legalább szélesítenék a beavatkozás operatív lehetőségeit hasonló helyzetekben, s megelőznék a veszteségek egy részét, lehetőséget adnának az értékesebb darabok fagyasztására, a későbbi differenciált kezelésükre, esetleg restaurálásukra. A

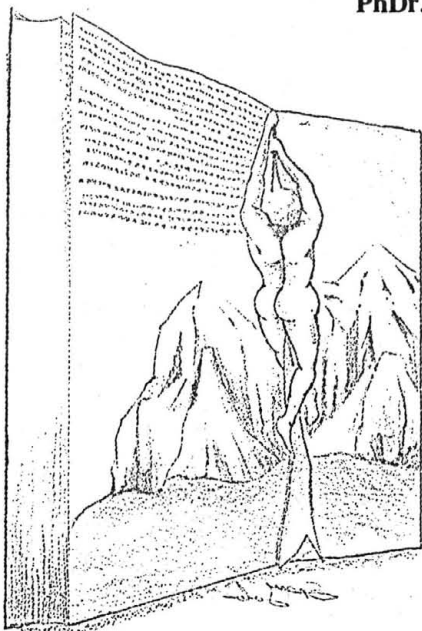
könyvtárak üzemelésének jelenlegi körülményei között nehéz (anyagilag is) tartani minden preventív intézkedést: az értékesebb példányok biztonságos elhelyezését, fektetését, nem savas papírdobozokat, semleges akrilborítókat, a mentőfelszerelés számára kis raktárt stb. Nem minden könyvtár engedheti meg magának páramentesítő vásárlását, de tudhatja, hol lehet szükség esetén kölcsönözni. Az állomány rendszeres tisztítása is nagyobb tisztítószer- és fizetési keretet igényel, mert ez az egyik fontos penész elleni védekezési módszer.

A Cseh Nemzeti Könyvtár tervezi, hogy a közeljövőben módszertani kézikönyvet ad ki, amely megkönnyítené a könyvtárakban a preventív intézkedések biztosítását, az egyéni mentési terv elkészítését természeti csapások esetére, az eligazodást a károk helyreállításának módszereiben, beleértve az azokkal a szakemberekkel és intézményekkel való kapcsolattartást, akikhez krízishelyzetekben fordulhatnak. Minden körülményt nem lehet előre látni, minden katasztrófát nem lehet következmények nélkül elhárítani, de felkészülhetünk arra, hogy a váratlan csapásokra reagálni tudjunk.

Elnézést kérek mindenkitől, ha valamelyik információ e cikkbe deformáltan, pontatlanul vagy nem teljességében került be. Elég feszült körülmények között gyűjtöttük össze őket, nem mindig lehetett mindenről részletesen megbizonyosodni. Nem vagyok újságíró, csak könyvtáros, és szeretném, ha ez a cikk a köszönet kifejezése is lenne mindenkinek, akik menteni igyekeztek, és azoknak, akik újraéptítik, ami leromboltatott. És ha kezdeményezés lenne azoknak, aki azon vannak, hogyha hasonló szituáció előfordul, bárhol, bármikor, – a legkevesebb vesszen el.

A cikk készítéséhez a kollégáim által a Cseh Nemzeti Könyvtárban kidolgozott anyagot használtam fel: a könyvtári egységek jegyzékét, Jana Odvarkovánek, az állagmegőrzési osztály vezetőjének híreit és PhDr. Vít Richter közléseit.

PhDr. Františka Vrbenská

Zöld föld felett, kék ég alatt...

A cigány könyvtárfejlesztési pályázatok esélyei és problémái

Pályázatok korát éljük, a „felépítmény” jellegű pályázat alkalmazásával igyekszünk egy sor olyan problémát megoldani vagy eltüntetni, amelyekhez az „alapokat” évtizedeken keresztül sajnáltuk lerakni, hiányzott az eltökéltség vagy az elengedhetetlen beruházási összeg. A pályázat mindazonáltal – ne legyünk igazságtalanok! – alkalmas jól körülhatárolt részfeladatok megvalósítására vagy kiemelt, minőségi fejlesztések végrehajtására. A pályázatban vállaltak sikerrel elvégezhető az alapok figyelembe vétele nélkül, sőt azok hiánya esetén is. Óceánjárók lehorgonyzására tehát nem, de luxusjachtok manővereztetésére feltétlenül alkalmasak a pályázatok.

*

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár évtizedek óta látja el a magyarországi nemzetiségek könyvtári tájékoztatásának és állománygyarapításának a módszertani felügyeletét. Ez a felügyelet azonban csak a nagy létszámú nemzetiségek könyvellátását segíti (németek, szlovákok, románok és a délszláv népek), a kisebb lélekszámú és a szórványban élő nemzetiségek számára csak alkalmi segítséget vagy támogatást képes nyújtani.

Szintén nem került sor a legnagyobb lélekszámú magyarországi etnikum, a cigányság könyvtári igényeinek a kielégítésére, tudatos cigány állománygyarapításra a meglévő megyei könyvtárhálózaton belül (amely a többi hazai nemzetiiséget kiszolgáló báziskönyvtárakat is működteti), sem pedig önálló cigány könyvtári rendszer kialakítására.

Ennek a hiánynak politikai, nyelvi, kulturális és kereskedelmi okai egyaránt voltak és vannak. A cigány társadalmi integrálódás és az etnikai identitáskeresés szándékos szembeállítását évtizedeken át lehetetlenné tette, hogy cigány szerzők vagy művek etnikai alapon megnevezésre kerüljenek, hogy önálló könyvtárrá fejlődjenek, vagy hogy általános könyvtári állományon belül különgyűjteményt képezzenek.

Mind maguk a cigányok (vagy közülük legalább is sokan), mind a művelődési intézmények irányítói húzódoztak a célzottan cigány könyvtárfejlesztéstől, mert benne egyrészt az etnikai tudat túlhangsúlyozását, másrészt bizonyos mértékű diszkriminációt, az integrálódás akadályát látták. (Ez a nyilvánvalóan létező és ható tendencia ma is tapasztalható mind az egyes szerzők illetve intézmények esetében, mind pedig az érintettek szóhasználatában, illetve reflexeiben.)

A cigányság önálló irodalmi jelenlétét a magyarországi könyvtárügyben az a körülmény is befolyásolja, hogy a cigány művek döntő többsége magyar nyelven

íródik, illetve jelenik meg. A cigányságnak továbbá nincs olyasféle anyaországa, mint a magyarországi nemzetiségeknek (némelyiknek több is!), ahonnan anyanyelvű könyveknek legalább egy részét kapják vagy beszerzik, továbbá ahonnan nyelvi, kulturális segítségre, a nemzeti tudat kialakulásához és megtartásához szükséges támogatásra számíthatnak. (A cigányok esetében India tölti be az őshaza szerepét, a folyamatos támogatás és a tervezhető együttműködés azonban – a földrajzi távolság, a kulturális különbségek és az Indiát is sújtó gazdasági nehézségek következtében – aligha valósítható meg.)

Tovább árnyalja a cigány irodalom helyzetét, hogy a magyarországi cigányság nyelvi szempontból sem egységes, bár a Magyarországon használatos többféle cigány nyelv fejlesztésére és elismertetésére egyaránt történnek erőfeszítések. A különböző cigány nyelveket beszélők számára azonban a kapcsolatot – a társadalmi érintkezés szintjén, sőt a más cigány nyelvet beszélőkkel is – a magyar nyelvhasználat jelenti. Sőt, éppen a cigányság leginkább integrálódott rétegei számára a (vagy valamelyik) cigány nyelv egyre kevésbé tölti be az anyanyelv szerepét. Valójában fonák alakulása a körülményeknek, hogy az írott cigány nyelv a magyarországi cigányság körében akkor kezd teret hódítani, amikor maga a nép anyanyelvét felcserélni készül vagy ezt már részben meg is tette. Hogy ez a folyamat ne következzen be, vagyis hogy a cigány nyelv élő és kapcsolatteremtő eszköz maradjon, és ugyanakkor a cigány írásbeliség is (legalább is mint a két-nyelvűség egyenértékű tagja) megmaradjon – ez sokban múlik az etnikailag és kulturálisan egyre inkább öntudatosodó hazai cigány értelmiségen és a mind több eszközzel rendelkező cigány médián.

A cigány etnikumú írók magyar nyelven megjelent könyvei tehát jelen vannak a magyarországi könyvtári hálózatban, de a szerzők cigány származása, a művek cigánysághoz kapcsolódó tartalma nem került kiemelésre. Ez a szemlélet magától értetődően megfelel azoknak a cigány származású alkotóknak, akik egyértelműen a magyar irodalommal és kultúrával azonosították magukat, de nem fejeztek ki etnikai identitást azoknál, akik ezt hangsúlyozni kívánják.

Az 1993-ban elfogadott magyarországi kisebbségi törvény életbelépése óta számottevően megnőtt a cigányságot vállaló, illetve hangoztató, valamint a cigány tartalmat és szemléletet hordozó művek száma. A cigány irodalom az 1990-es évek kezdetén szinte berobbant a magyarországi irodalomba és könyvkiadásba, egyre nagyobb mértékben van jelen könyvtárainkban is. A nagyszámú cigány lakossággal bíró körzetekben és településeken határozott érdeklődés mutatkozik mind a magyar mind a cigány nyelven megjelenő cigány irodalom és szakkönyvek iránt. Igaz ez a megállapítás akkor is, ha tudomásul kell vennünk, hogy olyan társadalmi-etnikai csoportról van szó, amely a korábbi évszázadokban döntően a szájhagyományra alapozva építette irodalmát, és amelynél az olvasási és könyvtárhasználati szokások napjainkban alakulnak ki.

*

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár 1996 elején dolgozta ki cigány könyvtárfejlesztési programját, amelynek megvalósításához pályázati támogatást kívánt igénybe venni. A teljes program költsége kb. 5 millió forintot igényelt volna, ezért a programot több lépcsőre bontottuk és az első lépcsőben megjelölt fel-

adatokat nyújtottuk be a Nemzeti Kulturális Alap pályázatára (1996 márciusában). A pályázat két leglényegesebb pontja a cigány könyvtári különgyűjtemény elveinek és összetételének a kidolgozása, illetve egy ismertető és elfogadtató konferencia megszervezése volt. (A nemzetiségi és a cigány könyvtárügy fejlesztésével foglalkozó országos konferencia helyszínéül a közelmúltban megnyílt kecskeméti és a megrendezést vállaló pécsi megyei könyvtár került szóba.)

A kért támogatási összeget 1,35 millió forintra csökkentettük. A pályázat kísérő szövege – a témát népszerűsítő szándékkal – megjelent a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1996 májusi számában. A Nemzeti Kulturális Alap a pályázatot – pénzhányra hivatkozva – elutasította, Raduly István, az MKM cigányügyi referense azonban az anyagot további tanulmányozásra megkérte.

A tervezetet ezután változatlan formában és azonos összeggel benyújtottuk az Etnikai és Kisebbségi Közalapítványhoz (1996 májusában), ahol a pályázatot elfogadták, a megvalósításra megítélt összeget azonban 300 ezer forintban jelölték meg. Mivel ez az összeg jóval alacsonyabb volt a tervezettnél, ezért a programból törölni kellett a legköltségesebb tényezőt, a tervezett országos könyvtári konferenciát.

*

Amikor cigány irodalmi különgyűjtemény kialakításáról beszélünk, részben nyitott kapukat döngetünk. A gyűjteménybe szánt kötetek legtöbbször ugyanis a magyarországi közművelődési könyvtárak állományában megtalálható. (A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár XIII. kerületi fiókja éveken keresztül tartott fenn és működtetett cigány könyvtárat és klubot, munkájukból számos hasznosítható tapasztalatot nyertünk. A könyvtár 1991-ben – tehát még a nagy cigány irodalmi berobbanás előtt – ajánló jegyzéket készített állománya cigány anyagáról: versek, prózai művek, mesék, ismeretterjesztő irodalom, cigány újságok és hanglemezek bontásban. A jegyzék 59 könyvcímet, 4 folyóiratot és 7 hanglemezt tartalmazott. Ugyanezek a könyvek nagy valószínűséggel megtalálhatóak a FSZEK többi könyvtárában is – legalább is a kerületi főkönyvtárakban. Az állomány összetételéről hasonló tapasztalatokat szereztünk néhány megyei könyvtárban is – például Tatabányán, Miskolcon, Szegeden, Veszprémben vagy Szombathelyen –, amelyeket a pályázat kidolgozásának az idején (1995–96-ban) látogattunk meg. A FSZEK tapasztalata arra int, hogy nem célszerű a könyvtári funkciókat a szórakoztatási lehetőségekkel összekapcsolni, a tatabányai példa viszont arra buzdít, hogy a cigány folyóiratokat célszerű nagy példányszámban és könnyen elérhető olvasótérben elhelyezni – különösen a téli hónapokban.

Mégsem tarthatjuk fölöslegesnek a különgyűjtemény kialakítását, mert az állomány egészébe beosztva elsikkadnak ezek a könyvek, míg különgyűjteményként kiemelve megfelelő hangsúlyt kapnak, és a cigány olvasók számára föltétlenül megkönnyítik a könyvtárhasználatot és az olvasóvá válást.

A cigány különgyűjtemény összeállításánál több rendezési szempontot kívántunk figyelembe venni, mivel éppen e többszempontúság tette az összeállítást modellértékűvé.

A különgyűjteményben elsősorban a magyarországi cigány szerzők szépirodalmi műveinek kell jelen lennie, illetve olyan körültekintő válogatást akartunk

készíteni, hogy minden jelentősebb szerző, minden fontosabb irányzat és műfaj helyet kapjon benne. Célszerű az egyes szerzők gyűjteményes köteteit és az antológiákat is a gyűjteménybe felvenni. Fontos szempont, hogy a kétnyelvű (magyar és cigány) összeállítások minél nagyobb számban kerüljenek a gyűjteménybe. Ugyanakkor föltételezhető, hogy a könyvtárak a különgyűjteménybe javasolt szerzők egyéb műveit is a gyűjteményben helyezik el (ami csak a könyvtár gazdagságát és a könyvtáros szakmai figyelmét mutatja). A lapozgatók, a képeskönyvek, óvodásoknak és kisiskolásoknak szóló könyvek minél nagyobb mennyiségben kerüljenek a különgyűjtemény kötetei közé, valamint a dalokat, mondókákat tartalmazók is – az olvasóvá nevelés első lépése ugyanis a gyerekek, a legfiatalabbak vonzalmának és rokonszenvének, a könyv iránti szeretetének a fölkeltése.

Az 1990-es évektől kezdve a cigány könyveknek nemcsak a mennyisége növekedett meg látványosan, hanem a könyvek kiállítása is elérte a magyarországi könyvkereskedelem átlagszínvonalát. Sőt, egyes kiadók, pl. a Cigány Tudományos és Művészeti Társaság olyan minőségű papíron és olyan figyelemfölkeltő borítóval jelenteti meg köteteit, hogy a könyvek – visszafogott árúk ellenére – valódi bibliofil értéket képviselnek. A borítón zöld föld felett, kék ég alatt forog a narancsszínű cigánykerék – vagyis a könyvek a cigány címert és nemzeti színeket hordozzák. Sajnos, talán éppen a cigány ifjúsági könyvekből, mese-gyűjteményekből és gyermekeknek szánt lapozgatókból hiányzik az a laza könnyedség, amely napjaink hazai és külföldi ifjúsági és gyermekkönyvkiadását egyre inkább jellemzi.

A pályázat kidolgozásakor úgy gondoltuk, hogy a különgyűjteménybe kerülő szépirodalom körét célszerű volna olyan nem-cigány szerzők műveivel is kiegészíteni, amelyek a cigányság körében is ismertek és népszerűek (Petöfi: János vitéz, Illyés: Hetvenhét magyar népmese, Weöres S. versei stb.), de helyet kaphatnának benne az ifjúsági irodalom klasszikusai és az iskolai kötelező olvasmányok is. A cigány különgyűjtemény ilyesfajta kibővítése már csak azért is célszerűnek tűnt, hogy azok a szerzők is vállalhassák benne részvételüket, akik cigány származásukkal nem akarják etnikai különállásukat hangoztatni. (A programnak ez a pontja azonban nem bizonyult szerencsés elképzelésnek, ezért további kidolgozásától eltekintettünk.)

A külföldi cigány szerzők műveit szintén időszerű volna felkutatni és a magyarországi olvasók (fordítók, kritikusok) számára is hozzáférhetővé tenni, bár ez a munka nyilvánvalóan meghaladja a jelenlegi pályázat lehetőségeit.

A cigányokról szóló szakirodalom talán még inkább széttagolt, mint a szépirodalom. Történeti, szociológiai, nyelvészeti, néprajzi, zenei, stb. művek több magyarországi kutatóhelyen, főiskolán vagy nemzetiségi műhelyben is készülnek, a közművelődési könyvtárakba azonban csak a töredékük jut el, ezek is inkább kampányszerűen, önkényes válogatás eredménye-, következményeként.

A cigány nyelvkönyvek, nyelvtanok, szótárak jelenléte szintén ajánlatos a különgyűjteményekben, még ha ezeket várhatóan szűkebb (egyúttal azonban talán tudatosabb) olvasói kör fogja is használni. Így lehetőség nyílik a különböző cigány nyelvek és nyelvjárások együttes bemutatására.

A tankönyvek, kötelező olvasmányok (amelyekről más összefüggésben már esett szó), elsősorban azt a célt szolgálják, hogy az iskoláskorúakat vonják be a

könyvtárhasználatba. A pedagógus szerepe (illetve részvétele a különgyűjtemény kialakításában, majd továbbfejlesztésében) rendkívül fontos, a gyűjtemény számára javasolhat olyan könyveket, amelyek oktatási terveiben szerepelnek, illetve a tanmenet során hivatkozhat a könyvtárban hozzáférhető könyvekre.

Előzetes becslés alapján a cigány különgyűjtemény anyagát mintegy száz kötetre terveztük. A száz kötetnek kb. a felét tenné ki a szépirodalom (beleértve a gyermekirodalmat is), a másik felét a cigánysággal foglalkozó (történelmi, szociológiai, néprajzi, zenei, stb.) írások, illetve a nyelvtanok, nyelvkönyvek, szótárak.

Az egyes könyvtárakban azonban ez a szám esetenként növelhető, pl. a gyűjteményben szereplő szerzők egyéb műveivel, a helyi oktatási programot követő tankönyvekkel és kötelező olvasmányokkal vagy helyi cigány írók kötetekkel, festők albumaival, esetenként a könyvtár saját – a gyűjtemény profiljába illő – kiadványaival. Ezek a helyi kezdeményezések és kiegészítések nagyon fontosak lehetnek: egyrészt a helyi (megyei, városi) jelleg hangsúlyozására, a helyi cigány szellemi élet megismertetésére és támogatására szolgálhatnak, másrészt a többi könyvtár cigány különgyűjteménye számára is többlettájékoztatást adhatnak.

A magyarországi cigány irodalom valóságos méreteiről 1996 tavaszán csak hozzávetőleges adataink voltak. Az átfogó cigány bibliográfia hiánya következtében csak egyes részterületeken rendelkezünk adatokkal. 1997 tavaszára a Magyar Művelődéskutató Intézet már pontosabb és árnyaltabb tájékoztatással szolgálhatott, bár a részletes cigány bibliográfia megjelenése továbbra is várat magára. (A bibliográfia cédulaanyaga az Intézetben a kutatók rendelkezésére áll.)

A cigány irodalmi különgyűjtemény összeállításában nagy körültekintéssel akartunk eljárni: sem bizonyos szerzők kirekesztését, sem mások túlszerepeltetését nem tartottuk megengedhetőnek. A magyarországi cigány irodalom alapvető műveinek az összeállítása olyan feladat, amely a cigány írók, újságírók, könyvtárosok és könyvkereskedők bevonása nélkül nem valósítható meg. E gyűjtő és rendező-értékelő munka eredményeként maguk a cigány irodalmi élet vezetői állították össze azt a mintegy 100-150 kötetet, amely a különgyűjtemény alapját képezte. (A gyűjteménybe kerülés feltétele – a tartalmi értékek mellett – a korábban megjelent kötetek számára mindössze annyi volt, hogy rendelkezünk legalább annyi példánnyal, amennyi a megyei könyvtárak ellátásához szükséges.)

A különgyűjtemény összeállításában elsősorban Choli Daróczi Józsefre számítottunk, aki költőként és műfordítóként régóta jelen van a magyarországi cigány irodalmi élet szervezésében, főiskolai docens, művelődéspolitikusként pedig kellő áttekintéssel rendelkezik a magyarországi cigány irodalom főbb tendenciáiról. Rostás-Farkas György újságíró-főszerkesztő, maga is számtalan vers- és riportkönyv szerzője és kiadója, a Cigány Tudományos és Művészeti Társaság elnöke, a hazai cigány könyvkiadás egyik legjobb ismerője. Bódi Zsuzsa, a Magyar Művelődéskutató Intézet szociológusa, a cigánysággal foglalkozó magyarországi társadalomtudományi, néprajzi és pedagógiai szakirodalom ismerője, fá-

radhatatlan népszerűsítője és a cigány bibliográfia összeállítója. Orsós Mária sokéves pedagógiai gyakorlatát hasznosította a különgyűjtemény megtervezésében, de a szükséges könyvbázis összeállításában és kedvező árú megvásárlásában is komoly segítséget nyújtott.

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár Nemzetiségi Osztálya végezte mind a különgyűjteménybe kerülés szakértői könyvlistáinak az egyeztetését, mind a könyvek megvásárlását és eljuttatását a megyei könyvtárakhoz. Merényi Miklós, az ELTE Bölcsészettudományi Kar Jegyzetboltjának vezetője fővárosi és vidéki könyvkereskedelmi kapcsolatait latba vetve igyekezett a legkedvezőbb feltételekkel megvásárolni hol könyvesboltok elfekvő készleteit, hol pedig a vadonatúj sikerkönyveket.

1996 utolsó heteiben került sor a cigány különgyűjteménybe szánt kötetek megvásárlására és elszállítására. A megyei könyvtárak elméleti és gyakorlati használati utasítással kapták kézhez a szállítmányt. (A közreműködői honoráriumokra és a postai díjakra közel 100 ezer forintot fizettünk ki, így könyvvásárlásra 200 ezer forintunk maradt, amelyet 19 megyei könyvtár között egyenlő arányban kellett elosztanunk. Egy-egy címzett tehát húszegynéhány ezer forint értékű könyvet kapott, ami a hazai könyvárak ismeretében bizony inkább gesztusértékű segítségnek tűnhet. Természetesen jól átgondolt gesztusnak is szántuk az egész fejlesztési programot, reméltük azonban, hogy a kezdeményezésnek ennél távolabbra mutató folytatása is lesz.)

*

A cigány különgyűjtemény számára megvásárolt könyvek első részét huszonöt kötet képezte. Néhány kiragadott szempont a könyvek tartalmi megoszlásáról: magyar nyelvű tizennégy, cigány nyelvű három, többnyelvű nyolc (magyar és cigány kétnyelvű hét kötet, illetve Federico Garcia Lorca cigány románcái spanyol, magyar és cigány nyelven Nagy László és Choli Daróczi József fordításában). A három cigány nyelvű mű: Bari Károly: Az erdő anyja c. könyvének cigány nyelvű változata, az Újszövetség Choli Daróczi József fordításában, illetve Antoine de Saint Exupéry Kis hercege Rostás-Farkas György fordításában. A huszonöt kötet tizennégy szerzőt mutat be, Karsai Ervin, Choli Daróczi József és Rostás-Farkas György több mű szerzőjeként vagy szerkesztőjeként szerepel.

A könyvek tartalmi megoszlásában a szépirodalom primátusa érződik: tizenhárom a vers- vagy memoárkötet, nyolc könyv tekinthető szakirodalomnak és három a nyelvészeti, illetve pedagógiai művek száma. Szakirodalomnak tekintettük a Biblia már említett kötete mellett Csemer Géza: Habiszti c. enciklopédikus összefoglalását a magyarországi cigányok élete-étele témában, a Képek a magyarországi cigányság 20. századi történetéből c. antropológiai fotóalbumot (szerkesztette Szuhay Péter és Barati Antónia). A Rostás-Farkas – Karsai szerzőpáros két könyve szerepel itt: a Cigány mese- és mondavilág 1. rész és A cigányok hiedelemvilága. Szepesi József: Putrik és paloták c. riportkötetét szintén ide sorolható.

A cigány szépirodalom gazdag terméséből régi és új művek egyaránt kerültek a gyűjteménybe: Choli Daróczi József: Csontfahér pengék között c. könyve 1991 óta a legkeresettebb cigány verskötetek egyike, M. Té Attila: Krisztus egy elfelej-

tett képen (1996), Rácz Lajos: Emlékeket égetek (1994), Ruva Farkas Pál: Varvirágok nyílása (1996) az ifjabb cigány költőnemzedék legújabb műveit jelenti. Külön figyelmet érdemel Péliné Nyári Hilda: Az én kis életem (1996) c. életrajzi emlékezős kötete, amely a magyarországi kortársi cigány prózairodalom egyik jeles alkotása.

A nyelvészeti könyvek között Karsai és Rostás-Farkas Cigány–magyar képes olvasókönyve, ugyanennek a szerzőpárosnak a Cigány–magyar, magyar–cigány szótára szerepel. De föltétlenül érdemes megemlíteni a Tavaszi virágok c. beás cigány nyelvű iskolai énekes könyvet (Szerk. Kovalcsik Katalin, Pécs 1994, Gandhi Középiskola. 1–2. rész), amely hangkazetta-melléklettel jelent meg.

A program lebonyolítását követően több megyei és számos városi, sőt községi könyvtárból is érkeztek a program további sorsáról érdeklődő levelek. Ezek részint a megkezdett fejlesztés folytatását várták, részint a felhasználással és a könyvtári rendbe állítással kapcsolatosan tesznek észrevételeket, részint azonban a program kiszélesítésére buzdítanak. A különgyűjtemény mint elhelyezési megoldás körül egyúttal élénk vita alakult ki. Többen hangoztatták fenntartásaikat a módszerrel szemben, részben a már említett diszkrimináció vádjától félve, részben az újabb különgyűjtemény egységbontó hatását hangoztatva. Elképzelhető, hogy a cigány könyvek kiemelése az állományból és elkülönítése járhat az említett következménnyel, a katalógus építőinek azonban bizonyosan sikerül megtalálni azt a többletet adó tájékoztatási módot, amely a cigány irodalom köteteit nem fogja – úgymond – diszkriminálni, de a cigányságra vonatkozó adatokat sem tünteti-hallgatja el.

*

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár 1997 tavaszán a cigány könyvtárfejlesztési program folytatása mellett döntött. A szakértőkkel kidolgozott állományterv könyveinek alig egyötöd részét tudtuk 1996-ban megvásárolni és széjjelküldeni, 1997-ben indokolt volt tehát a program folytatása, azonos elvek szerint (illetve kiegészítése az 1996–1997-ben megjelent művekkel).

A címzettek körét továbbra sem kívánjuk kiterjeszteni, még akkor sem, ha tudjuk, hogy több városi és községi könyvtárban valós igény mutatkozik a cigány könyvek iránt. (Sőt, elképzelhető, hogy a kis kötetszámú települési könyvtárakban még az esetleg különgyűjteményként kezelt könyveket sem úgy ítélik meg, mint a nagyvárosi óriásgyűjteményekben.) A megyei könyvtári hálózat működése – véleményünk szerint – lehetővé teszi a hálózatukhoz tartozó könyvtárak folyamatos tájékoztatását az új beszerzésekről, a könyvtárközi kölcsönzést, a könyvek célzott továbbajándékozását vagy az időleges cirkuláltatást. A megyei könyvtárak teljes körű ellátása után, egy következő fázisban (amikor részükre a tervezett állományt teljes egészében beszereztük), természetesen a városi és a kisebb települési könyvtárak számára is készséggel dolgozunk ki cigány könyvtárfejlesztési programot (értelemszerűen ezt is a megyei könyvtárak közreműködésével).

A cigány könyvtárfejlesztési program érdemi folytatásához, az ajánlott jegyzéken szereplő könyvek megvásárlásához és elszállításához – az időközben történt árváltozásokat figyelembe véve – 700 ezer forint pályázati támogatást kér-

tünk. Az 1996-ban kidolgozott programot mielőbb be akartuk fejezni. A városok és a kisebb települések ellátása, az esetleges másod- és további példányok beszerzése, az olvasói szokások szociológiai felmérése, a könyvek oktatási célú adaptálása és egyéb kulturális felhasználásának vizsgálata ezután kezdődhetnék meg – tehát a program elhúzódása semmiképpen nem volna célszerű.

A cigány könyvállomány kezelését a megyei könyvtárakon belül (illetve továbbküldését a megyei könyvtári hálózatba) elláthatnák az ún. nemzetiségi báziskönyvtárak, amelyek évtizedek óta sikerrel működnek közre a többi magyarországi nemzetiség könyvigényének a kielégítésében, és nagy gyakorlatra tettek szert mind az állománygyarapításban, mind az olvasószolgálatban. Több megyében a báziskönyvtárak több nemzetiség könyvellátását is végzik vagy nemzetiségként külön báziskönyvtárak is alakultak – tehát a cigány könyvállomány integrálása a báziskönyvtári hálózatba semmiképpen sem okozhat problémát. A báziskönyvtárosok munkáját, amely a nemzetiségi identitásörzés és az anyanyelvi kultúra fejlesztését szolgálja évtizedek óta, sehol és senki diszkriminációnak nem tekinti, sőt a helyi és az országos nemzetiségi önkormányzatok és kulturális szervezetek éppen a báziskönyvtárak támogatásán keresztül igyekeznek munkájukat hatékonyabbá tenni.

*

Az 1970–1980-as években sorra elkészültek a magyarországi nemzetiségek könyvtárai számára az ún. törzsanyag-jegyzékek és olvasói tanácsadó kötetek. Ezek feladata volt, hogy a nemzetiségi könyvállomány létrehozásához és folyamatos fejlesztéséhez a nemzetiségi könyvtáraknak és báziskönyvtáraknak szakmai tájékoztatást nyújtsanak egyrészt a nemzetiségek nyelvén Magyarországon megjelenő szépirodalomról és szakkönyvekről, másrészt, hogy az állománygyarapításban és az olvasószolgálatban működő könyvtárosok tájékoztatást kapjanak a könyvek színvonaláról és arról, hogy a művek milyen olvasói réteghez szólnak.

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár 1997 tavaszán tervei közé emelte, hogy elkészíti a cigány könyvtári törzsanyag-jegyzéket és a hozzá kapcsolódó olvasói tanácsadót. Ez a kiadvány össze kívánja gyűjteni a Magyarországon megjelent és a könyvkereskedelemben kapható cigány irodalom címanyagát (cigány szerzők műveit magyarul és cigányul, a cigányokkal foglalkozó – történelmi, szociológiai, nyelvészeti, néprajzi stb. – szakkönyveket és az iskolák cigány tankönyveit, valamint a cigánysághoz kapcsolódó egyéb kiadványokat (albumokat, hanglemezeket, kazettákat stb.). A művekről (és lehetőség szerint szerzőjükről) rövid tartalmi ismertetést és értékelést tartalmaz a jegyzék, majd közli, hogy milyen könyvtártípus számára javasolható megvételre. A kiadvány tehát elsősorban a nemzetiségi (cigány) könyvtáralapítás, illetve a folyamatos állományfejlesztés céljait szolgálja, nem vállalja fel azonban a kiadványok teljes körű bemutatását, sem esztétikai-kritikai értékelésére nem vállalkozik, célja nem a teljes (vagy bizonyos szempontból teljességre törekvő) cigány bibliográfia megteremtése vagy megismétlése (sem pedig pótlása). A többi magyarországi nemzetiségi törzsanyag-jegyzék tapasztalatait alapul véve a cigány irodalomjegyzék kb. 400-500 könyv leírá-

sát és ismertetését vállalná fel. Olyan műveket, amelyek megvásárlása a könyvkereskedelemben (új könyvként vagy antikváriumban) nem okoz gondot, amelyeknek a mai (és a közeljövő) cigány könyvgyűjteményében érdemes jelen lennie, és amelyre alapozva az állomány továbbfejlesztése a jövőben folyamatosan megoldható.

A törzsanyag-jegyzék azonban a könyvtári tájékoztatás funkcióján túl a cigány irodalom hazai és külföldi megismertetésének és népszerűsítésének a feladatát is sikerrel elláthatja. A könyvekhez kapcsolódó ismertetések a magyarországi cigány irodalom történetének egészéhez vagy részterületeihez is értékes adalékot szolgáltatnak.

A törzsanyag-jegyzék elkészítése alapos könyvtári, esztétikai és kereskedelmi elemzést igénylő feladat. Az elkészült kötetnek azonban ott a helye minden magyarországi települési könyvtárban, mivel cigányok Magyarországnak jórészt valamennyi településén élnek. (Amint hogy a korábban elkészült nemzetiségi törzsanyag-jegyzékek is a nemzetiségi könyvtárak és báziskönyvtárak fontos segédkönyvtári állományrészét képezik – reméljük.) Rajtuk kívül a Fővárosi Szabó Ervin könyvtár kerületi és fiókkönyvtárai is hasznos munkaeszközként használhatók. De komoly segítséget jelentene a cigány kulturális intézmények munkájában is, akár könyvtárak szervezésében, akár közművelődési feladatok ellátásában.

A cigány könyvtári törzsanyag-jegyzék példányszámát 500-600 darabra terveztük, ez a mennyiség a könyvtári igényeket és a cigány szervezetek tájékoztatási célját is kielégítheti. A kötet megszerkesztéséhez (sokszorosításához és szétküldéséhez) 800 ezer forint pályázati támogatást kértünk.

*

A két párhuzamosan futó pályázat tehát (a könyvtárfejlesztési program második fázisa, illetve a törzsanyag-jegyzék megszerkesztése) egymás módszertani támogatására hivatott, mindkettő a szakmailag megalapozott cigány könyvtárfejlesztés jelenét és távlatait szolgálta – volna. Pályázatunkkal a kampányszerűséget, a fejlesztések alkalmi jellegét akartuk kiküszöbölni, elejét venni annak a szindrómának, amely a magyarországi nemzetiségi és jelesül a cigány kulturális fejlesztési programoknak már olyan sokszor, olyan nagyon ártott. Úgy látszik azonban, ezúttal sem sikerült. A narancsszínű cigánykerék – sajnos – továbbra is zöld föld felett, kék ég alatt, egy helyben forog anélkül, hogy valamelyest előre gördülne.

A tervezetet valamelyik (valamennyi?) következő pályázatra is be fogjuk küldeni, változtatás nélkül. Tudomásul vesszük: pályázatok korát éljük...

Lukáts János

Kísérlet egy megyei napilap teljes szövegű feltárására

A kezdetek

a múltba vezetnek. Épp csak ismerkedtem a számítógéppel, amikor – a boldog emlékezetű PETRA-ról, a már (szerencsére) meghaladott X.25-ös vonalunkon keresztül – kezembe akadt a „*Hálózati információforrások használata*” c. jegyzet Drótos László (Miskolc, Egyetemi Könyvtár) által hipertextbe szerkesztett változata. (A mű, címlapja szerint 1994. januárjában készült.) Szenczi volt! DOS-os szövegszerkesztővel írt szöveges file-ok tömege között lehetett vele kapcsolatokat teremteni, egy csatolt program segítségével pedig keresni lehetett az állományokban bármilyen szövegre, szövegtöredékre. „Természetesen” azonnal e program segítségével oldottam meg saját magam számára az eligazodást az intézmény szabályzatai, a szervezeti egységek éves beszámolóí és tervei, statisztikai táblázataink között.

Egy nagy bánatom volt csak, a „HYPLUS” nevű program NOVELL-hálózaton meg se moccant, s ezért az egybeszerkesztett információkat nem, vagy csak nagyon nehezen osztottam meg munkatársaimmal.

Egyéb – szebb és drágább – felhasználói programok aztán feledteték is egy rövid időre ezeket a kísérleteket, míg (1995 tavaszán) meg nem kapta intézményünk a *TextLib* integrált könyvtári rendszer első, működőképes verzióját. Ehhez egy, működésében a fentihez kísérteties hasonlóságot mutató hipertext dokumentációs anyag is „járt”. Ami a fő előnye: mű-

ködik helyi hálózaton, s bár keresési képességei sokkal szerényebbek, a korábban használt keresőprogram minden nehézség nélkül mellérakható, tehát nagymennyiségű szöveges állományok kezelésére és az abban való keresésre ragyogóan felhasználható.

A probléma

persze adott volt. Mint megyei könyvtárnak, a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Verseghy Ferenc Könyvtárnak is, magától értetődő feladata a megyei napilapok mind teljesebb feltárása. A mind „teljesebb” feltárás azonban selekciót sejtet, ennek áldozatai pedig elsősorban a kistelepülésekről szóló pár soros, „érdektelen” hírecskék, hiszen adataink rögzítése óriási munka és ezeket keresik (helyben) a legkevésbé. Ez igaz, de az is, hogy ezeken a településeken ritka esetben sikerül megőrizni még a helyi lap teljes évfolyamait is, nem minden esetben végeznek figyelést, s még ritkább a településre vonatkozó információk adatainak valamiféle rögzítése. Ha fel is merül valahol a helyismereti publikációk összegyűjtése, az e szempontból legfontosabb megyei lapok korábbi évfolyamai olyan kásahegynek bizonyulnak, mely gyorsan elveszi a kutató kezdeti lelkesedését.

A megoldás (?)

a fentiek ismeretében egyszerűnek tűnik. Már csak annak a felismerése kellett hozzá, hogy napjainkban a megyei

lapokat is számítógéppel szerkesztik, tehát valahol megvannak elektronikusan is a cikkek.

Azaz dehogya! Kell még hozzá egy főszerkesztő, aki felismeri, hogy nem sérti a lap érdekeit a korábbi számok anyagának továbbadása. Olyan rendszergazdák is kellenek, akik a lapnál a szükséges file-okat az időnként megjelenő könyvtárosnak átmásolják, s egy pár segédeszköz, amivel a szövegszerkesztők, szövegfórmátumok tengerében elvesző könyvtáros olvasható, valahogy „kinéző” végterméket tud produkálni.

Az előbbi szerencsésen megtaláljuk az *Új Néplap* főszerkesztőjének, *Berki Imrénének* és a lap munkatársainak személyében, az utóbbiakért egy kicsit szét kellett nézni a „hálózaton”.

Az eszközök

leírása előtt kicsit zavarban vagyok. A „számítógépes nyelv” – bár tanulom rendületlenül – korrekt használatának hiányaért előre is elnézést kérek. Megkerülni ezt a részt nem lehet, úgy néz ki, a könyvtárosnak ehhez is értenie kell...

A lapok anyagát tömörítve (*.arj) kapjuk meg. Egy-egy tömörítvény egy-öt lapszám anyagát tartalmazza, attól függően, hogy a lap számítógépes rendszere mit produkált. „Kicsomagolás” után külön szövegfile tartalmazza minden cikk anyagát. Ezek lapszám szerinti szétválogatása óriási feladat lenne, egyszerűbb az összeset egy file-ba másolni, s mivel az így nyert szövegtenger rengeteg, csak a lapszerkesztő program által értelmezhető jellet tartalmaz, egy „szűrőprogramon” átengedni. Ilyen ingyenesen is szerez-

hető *Gräff Zoltán* (InfoKer) jóvoltából a <http://www.math-inst.hu/~zotyoty/prog/homepage.html> címen, ahol „Textfile feldolgozó” néven megtalálható egy „z sor” nevű program, mely kiválóan alkalmas erre a célra.

A fentiekén kívül már csak egy közepes tehetségű DOS-os szövegszerkesztő (millió van a hálózaton), megfelelő gépi háttér (ehhez a Nemzeti Kulturális Alap nyújtott támogatást) szükséges, s kb. 1 órás munkával összerakható a lap egy száma (persze csak a megyei oldalak, a hirdetések nélkül).

Az eredmény

azt mutatja, hogy ennyi munkát és energiát mindenképpen érdemes a dologba fektetni. Igaz, repertórium, cikkbibliográfia ilyen módon nem készülhet, s az egyes témákra vonatkozó írások több kereséssel gyűjthetők csak össze. Az azonban, hogy a felhasználó előtt azonnal megjelenik a cikk szövege – s így eldöntheti, szükség van-e rá – bőven ellensúlyozza ezt a hátrányt.

A tervek

Az összegyűlt anyagot – a lappal való megegyezés szerint – továbbszolgáltathatjuk a megye közkönyvtárainak. Ezért 1998 elején a programmal együtt CD-re íratjuk és – önköltségen – továbbadjuk az igénylőknek. Szeretnénk persze szebb köntösbe is „átcsomagolni” a szöveg mellett a képeket, ill. az oldalak képét is megjeleníteni. Ez azonban – valószínűleg – egy újabb pályázat tárgya lesz.

Takáts Béla

„Négy szomorú és keserves év”

Németh Mária: *Az Országos Széchényi Könyvtár története. 1919–1922.*

Bp. : OSZK, 1997. (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei 10.)

Az Országos Széchényi Könyvtár története nemcsak egyik nemzeti intézményünk története, hanem írott-nyomtatott kultúránk megőrzésének, megbecsülésének, felhasználásának története is egyben. Kollányi Ferencnek 1905-ben megjelent, viszonylag rövid időszakot áttekintő munkáját követően a Széchényi Könyvtár az 1950-es évek elején kezdett el foglalkozni ismét történetének megírásával. A könyvtárban megindult kutatómunka a kezdetektől a dualizmuson át a második világháború végéig terjed. Értékes résztanulmányok készültek és készülnek, melyeknek főként az OSZK 1957-től megjelenő évkönyvei adnak helyet. A folyamat egyik eredményeként jelent meg 1981-ben Berlász Jenőnek Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867 című kötete. 1981 óta Németh Mária most közreadott munkája az első olyan önálló kiadvány, mely a teljesség igényével tárgyalja egy adott időszak, nevezetesen az 1919–1922 közötti évek történetét.

A dolgozat a két világháború közötti korszak intézménytörténetének első fejezete. A négy év elkülönítése indokolt: elejét a háború dicstelen befejeződése, végét pedig az Országos Gyűjteménygyűjtemény megalakulása határoolja.

Tulajdonképpen szerencsés körülménynek tekinthetjük azt, hogy az 1920 előtti és utáni évek intézménytörténetének közreadására mostanáig nem került sor. Az ideológiai-politikai szempontból a korábbi érában csak egyoldalúan szemlélhető időszakot Németh Mária rendkívül korrekt módon, tárgyilagos értékeléssel közelíti meg, s egyúttal kiigazítja az eddig megjelent résztanulmányok helyenként túlzó megállapításait is. (A kötet lektora Gerő Gyula volt.)

A jelen kötetben átfogóan teljes képet kapunk a Fejérpataky László történész, majd Melich János nyelvész által vezetett Országos Széchényi Könyvtár életéről és működéséről, elsősorban az ún. törzsgyűjteményekről, s csak érintőlegesen a Kézirattárról, illetve az akkor még ide tartozó Levéltári osztályról. Az egyes témaköröket, tevékenységi területeket külön fejezetekbe tagolva tekinthetjük át. Rögtön a fejezet vagy alfejezet végén találjuk az imponálóan bőséges és alapos jegyzeteket, melyek nemcsak a hivatkozott irattári és egyéb forrásokat, hanem a fejezet témájára vonatkozó további értékes kiegészítő információkat is prezentálják.

A történet – a folyamatok érzékeltetésének érdekében – az 1918. év végének eseményeivel indul, majd a tanácsköztársasági hónapoknak az OSZK-ra gyakorolt hatásával folytatódik. A forradalmi események, a könyvtárt is érintő műve-

lódéspolitikai elképzelések a pár hónap alatt érdemben nem befolyásolhatták az intézmény gyűjteményét és működését. (Dienes László és Kőhalmi Béla a nemzeti könyvtárral kapcsolatos nézeti többségének a helyességét a későbbi évtizedek eredményei bizonyítják.)

A tanácskormány lemondását követően a korábbi állapotok álltak helyre. Ekkoriban írta Hóman Bálint egyetemi magántanár, az Egyetemi Könyvtár munkatársa – aki később, 1922 utolsó napjaiban a Széchényi Könyvtár igazgatója lett – A magyar tudományosság jövője című tanulmányában a következőket: „A nemzeti öntudatára ébredt magyar társadalom világosan látja és tudja, hogy fáját, nemzetét, hazáját csak energikus és tervszerű munkával mentheti meg.”

Az ország ugyanis – olvashatjuk Németh Mária munkájában – katasztrofális gazdasági helyzetben volt. A korona belső és külföldi vásárlóértéke folyamatosan csökkent, de ezt a költségvetési dotáció nem kompenzálta. Az 1918-ban megszállt, illetve a később elszakított területekről már nem érkezhettek be a gyűjtőkörbe tartozó nyomtatványok. A hazai nyomdák sem teljesítették maradéktalanul a kötelespéldányok beszolgáltatását. Nem küldték be a drága könyveket, s álljon itt példának egy adat is: az 1922-ben a megjelent munkák 25%-a nem érkezett be a könyvtárba! Mindezek nagy mértékben akadályozták az OSZK-t nemzeti könyvtári feladatainak maradéktalan ellátásában.

Megismerkedhetünk az egyéb problémákkal is. Helyszűke miatt ellehetetlenült a raktári helyzet. A személyzet létszámában nem felelt meg az elvárható követelményeknek. Például 1920-ban a Nyomtatványtárban mindössze hét kinevezett és nyolc berendelt, a Hírlaptárban, illetve a Kézirattárban két-két, a Levéltárban pedig négy állandó és három berendelt tisztviselő dolgozott. Munkaidejük napi négy óra volt, melyből egy órát egyéni kutatómunkára fordíthattak. Ezekhez az adatokhoz viszonyíthatjuk ugyanezen év nyomtatvány- illetve hírlaptári gyarapodási számaait: kereken 38 ezer könyv, illetve folyóiratszám, 119 ezer hírlapszám, 9 ezer db aprónyomtatvány és az elkülönített proletár- és háborús gyűjteményben további 11 ezer dokumentum.

A kinevezett tisztviselői kar tudományos tekintetben magas színvonalat képviselt (Bajza József, Bartoniek Emma, Fitos Vilmos, Gulyás Pál, Holub József, Jakubovich Emil, Némethné Sebestyén Irén, Pukánszky Kádár Jolán és Sikabonyi Antal neve szerepel kiemelten e vonatkozásban), ugyanakkor mind a tisztviselők, mind az altisztek alapvető megélhetési gondokkal küszködtek.

Megismerkedve a könyvtár általános helyzetével, olvasgatva a mindennapok történetét, több esetben hasonlóságot érzünk jelenlegi körülményeinkkel. Egyebek mellett ezért is tartjuk igen időszerűnek és tanulságosnak Németh Mária munkáját. Ugyanis az előzőekben felsorolt problémák ellenére a gyakran reménytelennek tűnő körülmények közötti helytállás sugárzik a kötet fejezeteiből. Az intézményre ruházott hatósági feladatot, a könyvek külföldre történő kivitelének szakmai véleményezését a könyvtár munkatársai rendkívüli munkaként, hivatástudatból látták el, mivel ennek révén megakadályozhatták a gyűjteményből hiányzó művek kiszállítását, ellenőrizhették a kötelespéldányok beszolgáltatását. Az általánosan rossz körülmények javítása érdekében előterjesztések, átszervezési javaslatok, rendkívüli segélyek iránti kérelmek születtek.

A könyvtár vezetősége különösen az állomány gyarapítását helyezte az előtérbe. Erőteljesen küzdöttek az új kötelespéldány-törvény kibocsátásáért. Akciókat

indítottak a külföldi csapatok által ideiglenesen megszállt területek nyomdartermékeinek megszerzésére. Ebben nemcsak a könyvtár munkatársai, hanem tudósok, írók, intézmények, illetve a hatóságok is közreműködtek. (Szegeden Móra Ferenc, az ottani Városi Könyvtár és Múzeum igazgatója gyűjtötte össze a városban megjelent kiadványokat az OSZK számára.) A könyvtár felkérésére az 1918-ban megszállt és a trianoni békeszerződés után elszakított részeken rekedt magyarok szervezeten gyűjtötték a terület hungarikumait az OSZK megbízottai számára. (Sikabonyi Antal egyik szlovákiai útjáról 141 könyvet, 3572 újságszámot, 593 plakátot és további nyomtatványokat hozott át a határon.) Megszervezték az emigráció irodalmának beszerzését is. (Bécsben az ott dolgozó Eckhart Ferenc vásárolta meg a könyvtár számára a magyar kiadványokat.)

A gyarapodásnak a kötetben felsorakoztatott bőséges tényanyagából már csak a Todoreszku Gyula és felesége, Horváth Aranka unikumokban gazdag könyvtár-adományát emeljük ki, valamint azt, hogy ez idő tájt alakultak ki a nemzetközi csere intézményes kapcsolatai.

Nem hagyhatjuk említés nélkül a könyvtár használatáról, az olvasószolgálati munkáról szóló fejezetet sem, hiszen mind Fejérpataky, mind Melich – tudósi alkatukból adódóan – kiemelt fontosságúnak tartották e funkció széleskörű ellátását. A korszak végén több, mint 2600 beiratkozott olvasója volt a könyvtárnak, s a helybenolvasás, kölcsönzés szolgáltatásait a „magyar szellemi élet korabeli, illetve később ismertté vált kiválóságai nagy számban vették igénybe”. Neveik felsorolását – tevékenységi körük szerinti csoportosításban – e fejezetben olvashatjuk.

Melichnek és munkatársainak az általános helyzeten javítani akaró elképzelései, javaslatai sok esetben nem valósulhattak meg, mégis azt láthatjuk, hogy ebben az időszakban fogalmazódtak meg a könyvtárban azok a szervezeti elképzelések, melyek nem sokkal később a Zeneműtár és a Térképtár létrejöttéhez vezettek. Megkezdődött, illetve folytatódott a kurrens nemzeti bibliográfia könyv- illetve periodika-címanyagának gyűjtése, állományrevíziós munkálatok indultak el. Az állományvédelmi munka gazdaságosságának érdekében került sor a házi könyvkötő műhely létrehozására.

Csak sajnálhatjuk azt, hogy a korabeli lapok tartalmi feltárásának hiányában nem kaphattunk képet az OSZK-nak a közvéleményben bizonyára meglévő image-áról. (Így csak sejtjük, hogy milyen hasznos adalékokat tudna szolgáltatni egy olyan projekt, amely a korszak lapjai érdemi közleményeinek repertorizálására vállalkozna!)

Németh Mária nagy érdeme, hogy a forrásbázis hiányosságainak ellenére (a könyvtár közvetlen felettes hatóságának, a Magyar Nemzeti Múzeumnak az iratai 1945-ben megsemmisültek) plasztikus képet nyújt azokról az általa „négy szomorú és keserves év”-ként jellemzett esztendőkről, melyeknek egyik legfontosabb feladata a könyvtár sikeres átmentése volt a későbbi, nyugodalmasabb s talán gazdagabb évekre.

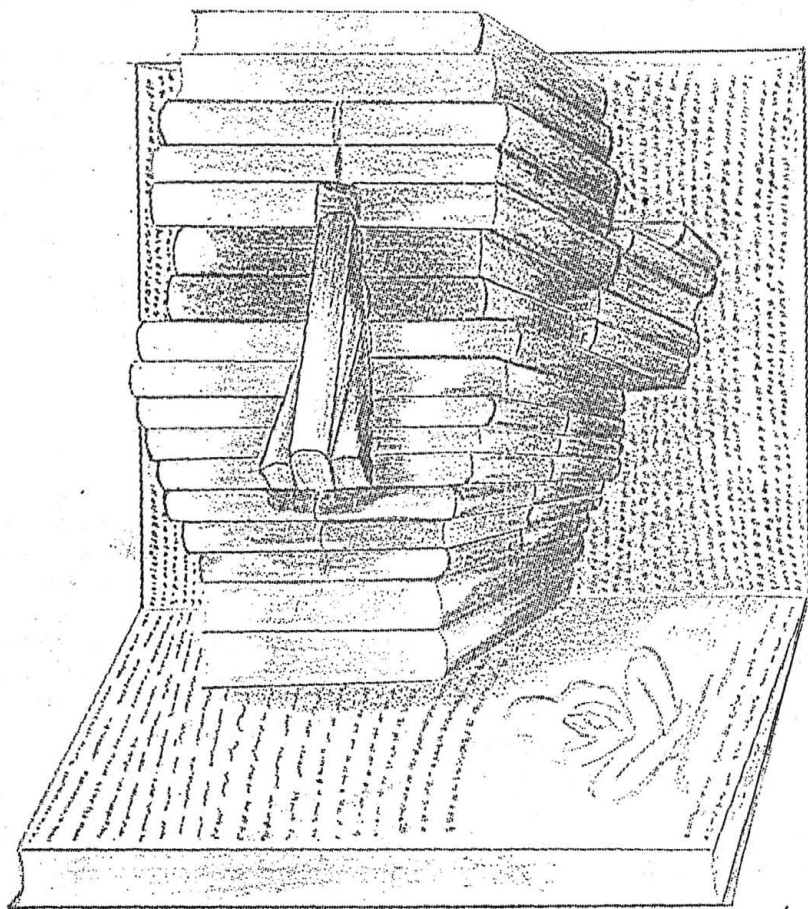
A bukott forradalmak utáni első években (gróf Klebelsberg Kuno 1922 júniusi kinevezéséig) a kultusztárcának nem volt egységes kultúrpolitikai koncepciója. Ennek ellenére, ahogy azt Németh Mária megfogalmazza: „a Széchényi Könyvtár ezekben az években nem politizált, nem is állt politikai befolyás alatt, hanem

mint a nemzet könyvtára végezte a dolgát, és mindent elkövetett az új helyzetből adódó feladatainak megoldása érdekében. Tette ezt megfeszített erővel, a rendkívül súlyos gazdasági körülmények közepette is tiszteletreméltó eredményességgel.”

Csakis örömmel üdvözölhetjük az Országos Széchényi Könyvtár történetének újabb szakaszát átfogóan bemutató, korunknak is tanulságokat szolgáltató kiváló munka elkészültét és megjelenését. Olvasásra ajánljuk minden kollégának, hogy erőt merítsen belőle a néha kilátástalan helyzetekben. Remélhetően jelzésértékűnek is tekinthetjük közreadását, nemcsak a lehetséges analógiák miatt, hanem arra is gondolva, hogy a könyvtáralapítás nem is olyan távoli 200. évfordulójának közeledtével ösztönzően hathat a további időszakok történetének kutatására, feldolgozására és közreadására.

Kégli Ferenc

(A kiadvány megrendelhető: Országos Széchényi Könyvtár, Kiadványtár. 1827 Budapest, Budavári Palota F épület. Fax: 202-0804)

Az Országos Széchényi Könyvtár fejlődésének főbb tendenciái a dualizmus korának első felében (1867–1900)

A hazai művelődéstörténeti kutatások egyik fontos láncszeme a művelődési intézmények történetének feltárása. Ezen belül is különös fontossággal bír a nemzeti könyvtár, azaz az Országos Széchényi Könyvtár története. E könyvtár állománya mindenkor bázisul szolgált a nemzeti tudományok (történelem, irodalom, nyelvészet, néprajz) kutatásához, munkatársai hagyományosan a hazai tudományosság élvonalához tartoztak. Az intézmény tudományos rangját e kettő: páratlan gazdagságú állománya és munkatársainak tudományos felkészültsége és tevékenysége biztosította. A könyvtárban folyó feldolgozó munka szakszerűsége a hazai könyvtárügyben jelölt ki az intézmény számára meghatározó szerepet.

A könyvtár történetének az 1867–1900 közé eső korszakáról a fenti általános megállapításokon kívül keveset tudunk. Az 1867–1875 közötti korszakról pedig még ennél is kevesebbet, mivel a könyvtár kiadásában csak 1876-tól indult meg a Magyar Könyvszemle c. folyóirat, amelyben a könyvtár évi jelentései – bár kezdetben igen szűkszavúan – publikálásra kerültek.

Mivel a könyvtár dualizmuskori történetének irattári feltárása a századfordulóig eljutott, úgy gondoltuk, nem lesz érdektelen, ha vázlatosan közreadjuk az e korszak történetére vonatkozó legfontosabb megállapításokat. Az itt kirajzolódó kép a részletes feldolgozás során bizonyára még árnyaltabbá válik, főbb vonalaiiban azonban már valószínűleg nem fog változni.

Kultúrpolitika, vezetés, irányítás, szervezet

A kiegyezéskor színrelépő vezetőréteg világosan látta feladatát: az Európához való felzárkózás sürgető szükségszerűségét. Nagy nyeresége a nemzetnek, hogy Eötvös József személyében olyan kulturális minisztere lett, aki felismerte: a haladás kulcsa a műveltségi színvonal emelése. E felismerést Eötvös kemény kézzel tettékre is váltotta. A közoktatás ügye mellett különös gondot fordított az akkori legfontosabb művelődési intézményre, a Nemzeti Múzeumra s ezen belül is a Széchényi Könyvtárra. Magyar művelődési miniszter azóta sem foglalkozott olyan intenzíven a nemzeti könyvtárral, mint Eötvös József. A könyvtár újjászervezését legfelsőbb szinten ő kezdeményezte és irányította. Első lépésként az addig alapítvány jellegű intézményt az állami költségvetésbe való szerves beillesztéssel valóságosan is állami intézménnyé tette, rendszeres évi dotációval biztosítva a könyvtár fenntartását. Második lépésként következett a könyvtár állományának a korszerű követelményeknek megfelelő feldolgozása és ezzel párhuz-

mosan a személyi állomány megújítása. E nagyszabású reorganizációs folyamat eredményeképpen vált a könyvtár 1875-re tudományosan rendezett, európai színvonalú intézménnyé. Eötvös utódai – különösen Trefort Ágoston, majd Csáky Albin és Wlassics Gyula – továbbra is kiemelten kezelték a Széchényi Könyvtárat. Megnyilatkozott ez például a rendkívüli vételek külön dotációjának biztosításában vagy abban a tényben, hogy a kötelespéldányok beszolgáltatásának ügyét az országgyűlés külön és hosszan tárgyalta, s 1894-ben törvényi szinten szabályozta.

A művelődéspolitikai irányításban az 1867-tel kezdődő korszak határozott szigorodást jelentett: magasabb szintű követelményrendszert és gyakoribb ellenőrzést. A régi, patriarchális időknek az intézményen belül is vége szakadt: a Nemzeti Múzeum új igazgatói – Pulszky Ferenc, majd Szalay Imre – személyükben is a szakszerűséget, a tudományos színvonalat és egy szélesebb körű európai horizontot képviseltek.

Az a tény, hogy az 1802-ben Széchényi Ferenc által alapított Széchényi Könyvtár, elvesztve intézményi önállóságát, 1808-tól az országgyűlési rendek által életre hívott Magyar Nemzeti Múzeum keretébe tartozott, két, részben egymással ellentétes hatást gyakorolt a könyvtár fejlődésére. E két tendencia 1867 után értelemszerűen felerősödött. Az egyik irányban pozitív hatású volt a könyvtár számára a jóval nagyobb kulturális súlyt képező Magyar Nemzeti Múzeum tekintélye és rangja, másik irányban negatívan hatott, hogy az intézményen belül, az egyre növekvő számú és méretű múzeumi osztályok mellett a könyvtár saját súlya egyre kisebb lett. Formálisan megmutatkozott ez a névhasználatban is: a korábban Széchényi Országos Könyvtár elnevezést felváltotta a Nemzeti Múzeum Könyvtára, népszerűen a múzeumi könyvtár elnevezés. Ezért történt, hogy 1902-ben a Magyar Nemzeti Múzeum alapításának 100 éves évfordulóját ünnepelték, s az egész intézmény alapítását Széchényi Ferenc nevéhez kapcsolták, holott ekkor még csak a valóban Széchényi Ferenc által alapított könyvtár volt száz éves. (Vö. Történeti tények és a köztudat, avagy mit alapított Széchényi Ferenc? - Könyvtári Figyelő, 1988. 4. sz. 268–272.p.)

Ebben a korszakban indul meg a korábban egységes gyűjtemény külön kezelt gyűjtemény-részekké, majd külön osztályokká szerveződése. 1876-tól kezdődik a kéziratok elkülönítése és a Kézirattár kialakulása, 1882-ben megalakul a Levéltár, 1884-ben pedig a Hírlapkönyvtár, a későbbi Hírlaptár. E tagozódásból önként adódik a könyvek önálló osztályaként a Nyomtatványok osztályának megjelenése. Ez a differenciálódás egyúttal a dokumentumfajták eltérő kezelési módjának és feltárásának specializálódását, az egyre szakszerűbb módszerek bevezetését jelentette. A főhatóság 1894-es rendelete szentesítette e szervezeti felépítést. Az egyéb dokumentumfajták (zeneművek, térképek, kisnyomtatványok) külön gyűjteménnyé szerveződése már a 20. századra maradt.

Személyzeti helyzet

Korszakváltást jelentett a könyvtár életében a fiatal történettudós, Fraknói Vilmos igazgatói kinevezése 1875-ben. Rövid, öt éves működése alatt aktívabbá vált a gyarapítás, ezen belül is a hungarika hiánypótlás, új lendületet vett a fel-

dolgozó munka, s a Magyar Könyvszemle megindításával előtérbe került a tudományos feltáró munka. Az őt követő Majláth Béla a történeti tudományok művelésének vonalát erősítette, s kevésbé tűnt ki könyvtárszervezői tevékenységével. (1879–1893 között volt a könyvtár vezetője.) Fejérpataky László egyesítette újra személyében a kiváló történettudóst és az erős kezű, szakszerű könyvtári vezetőt. (1894–1916 között). Vezetése alatt a könyvtári munka szinte valamennyi területe fellendült. Fejérpataky kiváló személyzeti politikája folytán tovább erősödött a könyvtár tudományos rangja, és emelkedett a belső munka színvonala is. (E jótékony hatás már jóval korábban érződött, mivel Fejérpataky László 1882-től dolgozott a könyvtárban mint a Levéltár és Kézirattár vezetője.) A kiváló munkatársak egész sorát csak éppen megemlíthjük: Csontos János, id. Szinnyei József, Váczy János, Kereszty István, Erdélyi Pál, Schönherr Gyula, Sebestyén Gyula, Kollányi Ferenc, Áldásy Antal, Szamota István, Sztegar László, Melich János. A könyvtár gyors fejlődését illusztrálja a létszám emelkedése is: míg 1866-ban mindössze hatan dolgoztak a könyvtárban (ebből 2 szolga), 1896-ban már huszonketten (ebből 6 szolga). 1898-ban került a könyvtár kötelékébe az első női alkalmazott, mint az akkor beszerzett első írógép kezelője. (Vö. A Széchényi Könyvtár első női alkalmazottja és a gépesítés. - OSZK Híradó, 1995. 9–10. sz. 32–34.p.)

Állomány, gyarapítás, hungarika begyűjtés

A könyvek kötetszáma 1867 és 1900 között megduplázódott, de ha a kisnyomtatványokat is ideszámoljuk, a növekedés két és félszeres. 1894-től az új kötelespéldány törvénynek köszönhetően ugrásszerűen megnőtt a beszolgáltatott kötelespéldányok száma. Ekkor jutott el a Széchényi Könyvtár arra a fokra, hogy nemzeti könyvtári kötelezettségének, a hazai nyomdatermékek teljeskörű begyűjtésének maradéktalan teljesítéséhez közelített.

Rendkívüli módon aktivizálódott a könyvtár gyarapítási tevékenysége, amelyben fő vezérelv a hungarika-gyűjtés és hiánypótlás volt. A könyvtárnak mind bel-, mind külföldön kiterjedt kapcsolatrendszere működött, pl. 1899-ben 9 hazai és 30 külföldi könyvkereskedéssel és antikváriummal álltak összeköttetésben, s elbírálták 49 magánszemély vételi ajánlatát. Bebizonyosodott, hogy ezekben az évtizedekben a Széchényi Könyvtár komoly vevőnek számított az európai könyvpiacra, tucatjával kapta a külföldi ajánlatokat, külön kiemelve a hungarikumokat. A pénz természetesen sosem volt elég (könyvre 1887–1892 között rendelkezésre állt 5.000 Ft költségvetésből és 420 Ft alapítványi pénzből, ez később 6.000-re, majd 6.500-ra, ill. 470-re nőtt), de váratlan és nagyobb arányú alkalmi vételekre időnként kaptak a minisztériumtól póthitelt. Ritkán ugyan, de az is előfordult, hogy a vételárát sokallotta a minisztérium, s a hosszú alkudozás végül oda vezetett, hogy pl. Zrínyi Miklós könyvtára 1891-ben végleg elveszett a nemzet számára. (A zágrábi egyetemi könyvtárba került.) Kossuth Lajos könyvtárát viszont sikerült megszerezni, de ezt már közadakozásból, a könyvtár évi beszerzési keretének több mint kétszereséért. (Vö. A Széchényi Könyvtár kísérlete a Zrínyi-könyvtár megvételére. - Magyar Könyvszemle, 1994. 1. sz. 93–97.p. – Kossuth Lajos könyvtára. - Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. aug. 53–60.p.)

A könyvtár – különösen a 90-es években – merészen vásárolt, főleg hungarikumok beszerzésénél nem akart egyetlen kedvező alkalmat sem elszalasztani, így adósságokat halmozott fel, s hitelezőit nemegyszer egy-másfél év után elégítette ki. Az év elején megnyíló hitelkeret végül már csak arra volt elég, hogy az előző évi adósságokat kifizessék. 1899 végén beállt a csőd: az 1900-as év elején esedékes tartozások 10.000 forintot tettek ki. Ekkor került sor 1900-ban az évi keret 13.000 + 940 forintra való emelésére.

Folyóiratok, hírlapok beszerzésére külön keret állt rendelkezésre, s itt kevésbé fordult elő, hogy a pénz szűkösségére panaszkodtak volna. A hitelkeret évi 1.200 forint volt.)

A kéziratok beszerzése viszont a könyvek költségkeretét terhelte, s tulajdonképpen ez volt a fő oka a könyvtári költségvetés felborulásának. Mivel Széchényi Ferenc eredeti adományában is bőven szerepeltek kéziratok és oklevelek, a gyűjtést a könyvtár később is folytatta. E korszakban nem tettek különbséget a kéziratári és a levéltári dokumentum között (a pontos elhatárolás még ma is problematikus), s mivel az arisztokrácia és a nemesség éppen ebben az időszakban hihetetlen mennyiségben dobta piacra régi iratait, a gyűjtés és felvásárlás mind a kereskedők, mind a közgyűjtemények részéről szinte versengve folyt. A Széchényi Könyvtár számára óriási terhet jelentett, hogy régi okleveleket, tehát levéltári dokumentumokat is vásárolnia kellett, s e gyűjtést gyakran a szükséges külföldi kézikönyvek, lexikonok, stb. beszerzésének rovására végezték. Szerencsére a magyar arisztokrácia családi levéltárainak nagy részét ingyen, örök-letét formájában kapta meg a könyvtár. Ez az akció 1876-ban indult, s később egyik legfőbb oka lett a raktári férőhely bedugulásának.

A levéltári feladatok ellátása mind a gyűjtés, mind a feldolgozás, elhelyezés szempontjából komoly erőket kötött le, s kétségkívül a tulajdonképpeni könyvtári feladatok ellátásából vonta el az energiát. E levéltári anyagnak az Országos Levéltár részére való átadása csak 1926-ban történt meg, s a tényleges birtokba adás csak 1934-ben. Más kérdés, hogy 1945-ben ennek az anyagnak igen nagy része semmisült meg a várban, s így a Széchényi Könyvtár dualizmuskori erőfeszítései semmivé váltak.

Könyvtári feldolgozó munka, könyvtárügy

Eötvös József elgondolása szerint a Széchényi Könyvtár teljes állományát 1867–1875 között az akkor legkorszerűbbnek tartott müncheni bajor királyi könyvtár szakrendszere szerint dolgozták fel. Ez a szigorúan tudományos rendszerezésen alapuló feldolgozás tette hozzáférhetővé és jól használhatóvá a könyvtárat. Ez az ún. müncheni szakrendszer később iskolát csinált, és elvei mintául szolgáltak a hazai könyvtárak körében. A könyvek tudományosan megalapozott szakrendi elhelyezése egy betűrendes katalógussal kombinálva a kor általánosan elfogadott európai standard-je volt, létrejöttét a Széchényi Könyvtárban is a fejlődés kikerülhetetlen lépcsőfokaként értékelhetjük. Nem hallgathatjuk el azonban azt sem, hogy a müncheni szakrendszer mintegy hat évtizedes kizárólagos uralma megmerevítette a könyvtár belső rendszerét, helyigényes volta pedig fokozta a raktározási gondokat. (Vö. Az Országos Széchényi Könyvtár

újjászervezése 1867–1875. A müncheni szakrendszer bevezetése. - Az OSZK évkönyve 1986–1990. 221–276.p.)

A Széchényi Könyvtár munkatársai könyvtártani vonatkozású cikkeikkel is hozzájárultak a honi könyvtártani ismeretek elterjesztéséhez, bár az első hazai könyvtártani munka nem tőlük származik. Az egyetemes tizedes osztályozásra viszont a Széchényi Könyvtár munkatársa hívta fel a figyelmet, a hazai gyakorlatba való bevezetése azonban már nem a nemzeti könyvtár nevéhez fűződik.

Az egyetlen hazai könyvészeti és könyvtörténeti folyóiratot, a Magyar Könyvszemlét a Széchényi Könyvtár munkatársai szerkesztették. 1874-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter Pulszky Ferencet nevezte ki a közkönyvtárak és gyűjtemények országos felügyelőjévé – mindez a Széchényi Könyvtárnak a hazai könyvtári életben betöltött központi szerepét bizonyította. Mikor a minisztérium 1897-ben a könyvtárügy állami felügyeletére létrehozta a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét, az első főfelügyelő Fraknói Vilmos, a Széchényi Könyvtár egykori igazgatója, helyettese Szalay Imre, a Nemzeti Múzeum igazgatója lett, a felügyelők sorában helyet foglalt Fejérpataky László, a könyvtár akkori igazgatója. Kezdeményező szerepe volt a könyvtárnak a hazai könyvtárosképzésben is.

Használat

1867 és 1900 között a könyvtárba látogatók száma több mint háromszorosára nőtt, s kb. ugyanilyen arányt tükröz a használt dokumentumok száma is. A kölcsönzés liberális gyakorlatának 1889-es megszüntetése után az igen magas kölcsönzési arány némileg visszaesett. Új eredménynek számít annak feltárása, hogy milyen élénk volt a könyvtárközi kölcsönzés. Vidéken élő értelmiségiek – elsősorban tanárok – csak ezen keresztül juthattak olyan művekhez, amelyeket a körzetükben lévő vidéki könyvtárakban nem találhattak meg. Köztudott, hogy 1918 előtt a hazai gimnáziumok tanárai közül igen sokan végeztek tudományos munkát – publikációikat gyakran az iskolai értesítőkből jelentetve meg –, így a Széchényi Könyvtár szerepe e tudományos munkák létrejöttében jelentősnek értekelhető.

Az a tény, hogy a hazai irodalmi termés legteljesebben a Széchényi Könyvtárban volt meg, továbbá hogy kéziratári és levéltári dokumentumokban is igen gazdag volt a könyvtár állománya, a magyar múlt tanulmányozásának természetes műhelyévé tette a Széchényi Könyvtárat. Legkiválóbb történészeink voltak a könyvtár olvasói, kutatói, de nincs a korszaknak talán egyetlen jelentős alkotó tudósa sem, aki ne fordult volna meg a nemzeti könyvtárban.

Állományvédelem, raktári helyzet

A könyvtár fennállásának első fél évszázadában az állomány megóvásának érdekében úgyszólván semmi sem történt. A kötetlen, tönkremenésnek kitett könyvek, folyóiratok, kéziratok halmaza ezalatt tetemesen megnőtt. 1859-ben tette lehetővé gróf Karátszonyi Guidó kifejezetten e célra létesített alapítványa a

köttetés szerény mértékű megindítását. Az alapítvány évi 105 forintos kamata maradt korszakunkban is az állományvédelem egyik biztos forrása, ehhez járult 1867-től a rendszeres évi költségvetés e célra fordítható része, mely 500 forint volt. Ez sem a kurrens szükségletre, sem a régebbi lemaradás felszámolására nem volt elegendő.

A kötetés részben külső kötéseteken, részben belső munkával, helyben történt, és a könyvkötő szakmát is kitanult könyvtári szolgálak, az akkori raktárkezelők végezték, elsősorban jövedelemkiegészítésként. Közülük került ki az, akit a könyvtár, de talán az egész ország első könyvrestaurátoraként tarthatunk számon. Ő Bécsben sajátította el a szakmát, amely akkor elsősorban a lapok tisztítását jelentette. (Vö. A Széchényi Könyvtár első restaurátora: Mosonyi Antal, ? – 1889. - OSZK Híradó, 1992. 5–6. sz. 33–35.p.)

A raktári helyszűke korán, az 1880-as évek elején jelentkezett, s a 90-es években már a könyvtár egyik elsőrendű problémájává vált. A Múzeum épületében való kisebb mértékű terjeszkedés egy ideig orvosolta a meg-megújuló panaszokat, de a századfordulóra a helyzet már tarthatatlanná vált, s egyre jobban előtérbe került egy új építkezési gondolata. A raktárak befulladásának több oka volt: a kézirattári-levéltári anyag már említett felduzzadása, a Hírlapkönyvtár létrehozása, az 1897-es kötelespéldány-törvény hatása. (1896-ban 8.900 db. kötelespéldányt szolgáltatottak be, 1898-ban több mint 34 ezret!)

A könyvtár berendezése a korszak kezdetén még meglehetősen hiányos volt: az 1865-ben díszesen berendezett Széchényi-teremmel szemben még 1880-ban is két teremben festetlen, deszkákból összetákoltt, szüette állványokon álltak a könyvek. Csak fokozatosan szorították ki a korszerű, karzatos könyvszekrények és állványok a régi, bútorzatnak is alig nevezhető polcokat. Az 1896-ban lefolyt belső átrendezéssel nagy lépést tett a könyvtár a régi terem-könyvtári rendszerből a korszerűbb, modern rendszerű, hivatali típusú könyvtár modellje felé, megszüntetve a mindaddig uralkodó patriarchális formákat. (Vö. Az Országos Széchényi Könyvtár elhelyezése 1867–1918. - Az OSZK évkönyve 1986–1990. 169–196.p.)

Az eredeti dokumentumot helyettesítő fénykép már korán megjelent a Széchényi Könyvtárban. Természetesen ekkor még nem az eredetit kímélő funkciója miatt, hanem a gyűjteményben eredetiben meg nem lévő, ill. meg nem szerezhető dokumentumok helyettesítőjeként. Ilyen értelemben alapozta meg az 1882-es országos könyvkiállítás lefényképezett anyaga a könyvtár első fényképgyűjteményét.

Tudományos munka

Már Eötvös József követelményként írta elő a Széchényi Könyvtár munkatársai részére a könyvtár anyagának tudományos feldolgozását és publikációkban való közzétételét. A Magyar Könyvszemle 1876-os megindulása biztosította azt a fórumot, ahol e publikációk elsősorban megjelenhettek, de bőven találkozzunk a könyvtár munkatársainak tudományos dolgozataival más folyóiratok hasábjain is. Az 1880-as évektől megindultak az állam által finanszírozott külföldi tanulmányutak, elsősorban hungarika-kutatási céllal. Jelentős szerepük volt a könyvtár munkatársainak a Corvina-kutatásokban is.

A hazai történeti kutatások fellendítésében és a történeti ismeretek közvetítésében fontos szerepük volt a magyarországi könyvészetet feltáró munkák megjelenésének (Szabó Károly bibliográfiái) és a műveket bemutató kiállításoknak. Ez utóbbiak rendezésénél a Széchényi Könyvtár volt a kezdeményező: első ízben itt került 1877-ben a magyar közönség elé egy módszeresen felépített magyar történeti és irodalomtörténeti kiállítás. Az 1882-ben megrendezett országos könyvkiállításon is vezető szerepet kapott a Széchényi Könyvtár mind a rendezésben, mind anyagának kiállításával. Az 1886-os nagy történeti kiállításnak (Budavár visszafoglalásának 200 éves évfordulója) Majláth Béla, a Széchényi Könyvtár igazgatója volt a főrendezője. Fontos szerep jutott a Széchényi Könyvtárnak az ezredéves országos kiállítás történelmi főcsoportjának megrendezésében. De küldött anyagot a Könyvtár külföldi kiállításokra is, ezzel is bővítve tudományos kapcsolatait. A viláckiállításokra küldött anyagok mellett legtöbbször bécsi kiállításokon kerültek bemutatásra a nevesebb hazai dokumentumok.

Mіндеzen kiállítások hatalmas közönségsikerével, történelmi tudatot formáló szerepével eddig még kevésbé foglalkoztak – kivéve az ezredévi kiállítást – így ezen a területen különösen helye van egy részletesebb feldolgozásnak.

Nemzetközi kapcsolatok

A könyvtár e korai korszakában a nemzetközi kiadványcsere nem fejlődött ki, ellentétben az Akadémiai Könyvtárral, ahol ez a forrás a gyarapodás számottevő részét képezte. Amennyiben cseréről volt szó, rendszerint egy külföldön található hungarikum megfelelő csereanyag ellenében történő hazahozatala volt a cél. Általában a hungarika-beszerezés és hungarika-kutatás volt a nemzetközi kapcsolatok mozgatója. A kutatási terület Ausztriára, Németországra és Olaszországra terjedt ki, természetesen nemcsak könyvtárakra, hanem levéltárakra, sőt az antikvár piacra is. A külföldre látogató munkatársak tanulmányozták a külföldi könyvtárak szervezetét és feltáró munkáját is. A század végén a könyvtár munkatársai már valamennyi jelentős nemzetközi kongresszuson részt vettek, amelyeket a könyvtárban, ill. a bibliográfia tárgyköréből rendeztek.

Somkuti Gabriella

TELEFONSZÁM-VÁLTOZÁS!

Felhívjuk kedves olvasóink figyelmét, hogy az OSZK összes telefonszámával együtt a **3K szerkesztőségének telefonszáma** is megváltozott. Az új telefonszám: **224-3791**

Az Országos Széchényi Könyvtár
Könyvtártudományi és Módszertani Központ

egyéves könyvtárosasszisztens-iskolát hirdet

A tanfolyamot a 10/1995 (IX. 22.) sz. MKM-rendelet alapján szervezzük.

Az oktatás 1998. január végén indul.

és 1998. december közepén záróvizsgával fejeződik be.

A képzés kéthetente két napot vesz igénybe.

A jelentkezés feltétele: érettségi

Jelentkezési határidő: 1998. január 10.

A tanfolyam díja: félévenként 20000 Ft, a záróvizsga díja: 5000 Ft.

Címünk:

Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ

oktatási és módszertani osztály

Budapest, Budavári Palota, F-épület 1827

Felvilágosítás:

a 202-1203-as telefonon

Az Országos Széchényi Könyvtár
Könyvtártudományi és Módszertani Központ

alapfokú számítógépezői tanfolyamot hirdet

Témakörei:

számítástechnikai alapismeretek, szövegszerkesztés, táblázatkezelés

A szakképesítést adó képzést a művelődési és közoktatási miniszter által kiadott
központi program alapján szervezzük.

A két féléves oktatás 1998. január végén kezdődik

(havonta két egymást követő nap),

a záróvizsgára 1999. februárjában kerül sor.

Jelentkezési határidő: 1998. január 10.

Telefonos információ: 175-7533/116, Fejős László

A tanfolyam díja félévenként 20 ezer Ft,

a záróvizsga díja 5000 Ft

Címünk:

Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ

oktatási és módszertani osztály

Budapest, Budavári Palota, F-épület 1827

Telefón: 202-1203

In memoriam Pál Józsefné (1933–1997)

Újra elment valaki a régiek közül.

Pál Józsefné született Horváth Mária, a Pécsi Városi Könyvtár nyugalmazott igazgatója 1997. október 18-án meghalt.

Így megint kevesebben vannak azok, akik a magyar könyvtári hálózat kialakításának, megerősödésének majdnem minden mozzanatát végigkísérték, megélték, és segítették azt lelkes munkájukkal.

Pálné könyvtár szakon végzett az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen 1957-ben. Első munkahelye Zalaegerszegen, a Megyei Könyvtárban már a kezdetekkor vezetői feladattal bízta meg: csoportvezetőként dolgozott 1956-tól 1959-ig.

Tatabányán, a József Attila Megyei Könyvtárban hasonló munkakört töltött be. Pécssett először a Városi Könyvtár alkalmazta 1969-ben mint igazgatóhelyettest, majd a Pécsi Tudományegyetem Könyvtárában eltöltött 3 év után újra a Pécsi Városi Könyvtár egyik vezetője lett.

Érdekelte, izgatta az a feladat és szakmai lehetőség, ami egy kiterjedt hálózattal rendelkező városi könyvtárban az igazgatói megbizatással járt, így elfogadva a felkérést 1982. november 1-től hét éven át látta el e megtisztelő munkakört. Az Intézményben kiegyensúlyozottságra, a szakmaiság megerősítésére törekedett. Mindig segítőkész, korrekt vezető volt. Hosszú éveken át részt vállalt a Baranya megye Könyvtárközi Bizottság munkájában. Megyei szakfelügyelőként is hasznosan kamatoztatta tudását, szakmai tapasztalatait a könyvtárügy szolgálatában.

Szigorú alakja, halk lény, távolságtartó magatartása egy kitartó, a munkájáért élő, aggodó ember külső jellemzői voltak az ő esetében.

Élete teljes volt, munkájában, meggyőződésében tántoríthatatlannak, egyenesnek mutatkozott.

Tevékenységében több alkalommal erősítették meg elismerő kitüntetések. Nyugdíjasként még visszajárt közénk, a kollégák elismerő szeretete is visszaigazolta a könyvtárért és értük tett fáradozását.

Nehéz szenvedések közt könnyű szívvel lépte át a lét határát. Már nincs egyedül: költő és könyvtáros férje betegségben pár nap múlva utána ment.

Dr. Újváriné Füzy Ágnes

Pál József

1923. okt. 6. – 1997. okt. 26.

Október második felében két pécsi könyvtár homlokzatára is felkerült a fekete zászló. Gyászolt a pécsi könyvtárostársadalom: A Pécsi Városi Könyvtár egykori igazgatóját veszítette el, a Baranya Megyei Könyvtár pedig nyugalmazott módszertani osztályvezetőjét. Pál Józsefné és Pál József nincsenek többé, már csak emlékeinkből idézhetjük vissza kedves személyiségüket, vonásaikat, hangjukat, mozdulataikat...

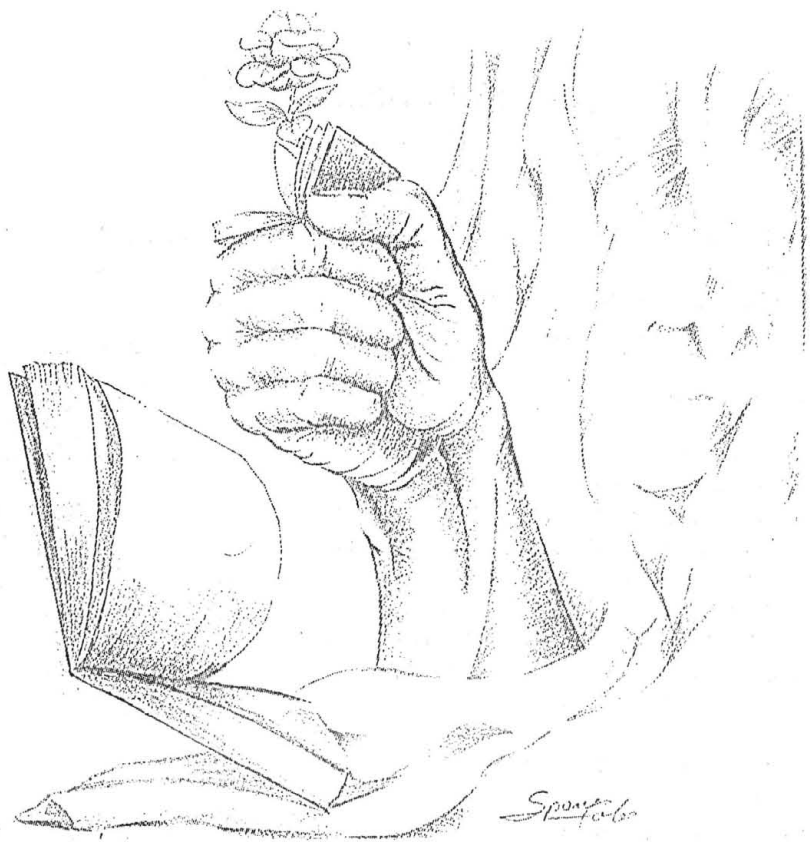
Tudtuk, hogy mindkettejük egészségi állapota gyenge. Mégsem gondoltuk, hogy ilyen korán, s ennyire gyors egymásutánban éri őket a halál. Közel egyidejű távozásuk mintegy igazolja életüket: ők annyira összetartoztak, annyira közös volt életük minden perce, hogy még ezt az utolsó lépést is szinte egyszerre tették meg. A feleség halála okozta megrendülést férje szíve nem tudta elviselni.

Elhunyt kollégánk Zalaegerszegen született, akárcsak felesége. Kereskedelmi pályára készült, ezért beiratkozott az újvidéki M. Kir. Keleti Kereskedelmi Főiskolára. 1944-ben diplomázott. A háború a családot szétszórta, egzisztenciálisan tönkretette. Pál József a katonai szolgálatot ugyan elkerülte, de választott szakmájának megfelelő munkalehetőséget nem tudott találni. Éveken át gumijavítóként dolgozott, a szakmai képesítést is megszerezte. 1951-től rövid ideig téglagyári adminisztrátor volt.

A könyvtárosi pályára 1952-ben lépett. A Zalaegerszegi Városi Könyvtár munkatársa, majd rövid idő múltán az akkor alakult Zala Megyei Könyvtár módszertani könyvtárosa lett. Öt évet töltött könyvtárosként szülővárosában. Ez idő alatt kezdett verseket írni. A Dunántúl című, 1952–1956 között megjelent folyóiratnak kezdettől fogva munkatársa. Első kötetét, a Dúdolgatót is a pécsi Dunántúl Kiadó jelentette meg 1954-ben. Érthető, hogy a fiatal költőt vonzotta az élénk pécsi irodalmi élet, a mindinkább jelentőssé váló irodalmi folyóirat. 1957-ben Pécsre költözik, s a Pedagógiai Főiskola könyvtárának vezetőjeként kezdi meg négy évtizedes pécsi életét.

Az akkoriban igen mostoha körülmények között működő főiskolai könyvtár vezetése nehéz feladat elé állította, s nem sok örömet okozott neki. Új munkahelyén a folyamatos könyvtárfejlesztés mellett súlyos mulasztásokat kellett volna helyrehoznia, (érkezésekor a mintegy 40 ezer kötetes állomány nagyobb része feldolgozatlan volt), amihez pedig nem volt elegendő munkatársa (szakképzett pedig egyetlen egy sem). A főiskola igazgatóságától vajmi kevés segítséget kapott. Így érthető, hogy munkahelyétől egy idő után igyekezett megválni.

1968-ban a Baranya Megyei Könyvtár kínált fel részére új lehetőséget. Pál József örömmel vállalta el a módszertani osztály vezetését, s ebben a munkakörben maradt 1984-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig. Személyében jó gazdára talált a megyei könyvtárhálózat mintegy 300 könyvtára. Munkáját lelkiismeretesen, a rá jellemző – szinte aggályos – precizitással és nagy-nagy szeretettel végezte.

A költészethez mindvégig hű maradt – bár nem tartozott a termékeny alkotók közé. Még négy kötete jelent meg: 1960-ban a Mézpergetés (Szépirodalmi K.), 1967-ben a Két ablak mögül (Jelenkor – Magvető), 1976-ban a Jégfurulya (Magvető) és 1988-ban a Megkötve születéssel és halállal (Pannonia Könyvek). Ez utóbbiban írja:

„A köldökszínór tulajdonképpen kötél, lánc, béklyóz a földhöz étellel, halállal. S micsoda szentháromság egyetlen személyben: föld, élet, halál. S hiába ismertük meg az életet, a test titkait jórészt, a halál iszonytató, épp hogy csak elviselni lehet. Iszonytató, mert minden ember, minden élő a legteljesebb egyedüllétben találkozik vele. S nincs iszonytatóbb a legteljesebb egyedüllétnél. De hol is kezdődik ez az idő, az egyedüllét ideje? Már a megszületésnél...”

A sors kegyes volt Pál Józsefhez. A magát mindig is magányosnak érző embernek nem kellett – mint oly sok másnak – hosszú éveket töltenie özvegyen, nélkülözve a kedves társat, betegen, netán ágyhoz kötve, másoknak kiszolgáltatva élni. Megadatott neki a gyors, könnyű halál kegyelme.

November 6-án temették mindkettőjüket Zalaegerszegen.

Surján Miklós

Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz

Lezárva: 1997. november 21.

72. szám

A szervezeteknek és a központi testületi tagoknak kiküldjük: a megjelenés után három napon belül.

Telefonszám-változások!

Az egyesület titkárságának új telefonszáma: 311-8634.

Ottovay László főtitkár új telefonszáma az OSZK-ban: 224-3766.

Személyi hírek

Elnökségi állásfoglalás – Az elnökség 1997. november 17-én a következő levelet írta dr. Magyar Bálint művelődésügyi és közoktatási miniszternek:

„A Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöksége megütközéssel vette tudomásul, hogy dr. Horváth Tibornak, az MKE korábbi elnökének, jelenleg elnökségi tagjának pályázata az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum főigazgatói posztjára sikertelennek bizonyult. Horváth Tibor a magyar könyvtárügy kiemelkedő személyisége; ezért támadnak kétségek a pályázat kiírójának döntését illetően.

Elismerjük a fenntartónak azt a jogát, hogy – bármely okból – eleve úgy ítélje meg, vezetőváltásra van szükség. Ilyen helyzetben azonban a helyénvaló eljárás véleményünk szerint az, hogy ezt a szándékát a pályázat benyújtása előtt közli az érintettel, s nem hozza Horváth Tibort ebbe a megalázó helyzetbe, hiszen egyedüli pályázóként utasította el őt.

Az MKE elnöksége e konkrét ügyben kifejezett tiltakozásával egyben szeretné elérni, hogy a jövőben ne kerüljön sor hasonló esetekre.”

Elnökségi hírek

Elnökségi ülés, 1997. november 13. – Salgótarjánban a megyei könyvtárban ülésezett az elnökség az országos konferencia első napi előadásai előtt, majd azt követően. Először Fehér Miklós, az 1998. évi vándorgyűlés fő szervezője adott tájékoztatást az előkészületekről és a tervekről. Az elnökség a következő munkacímben fogalmazta meg a vándorgyűlés tervezett témáját: A könyvtárak együttműködése az információs társadalom kiszolgálásában. – Ezután Vajda Erik elnök számolt be a könyvtári törvény ügyében történekről, a kapcsolódó feladatok állásáról (kötelespéldány-törvény; dokumentumszolgáltatási munkabizottság). – Az elnökség megvitatta az NKA Könyvtári Kollégiumában készült

tisztújítás teendőit. Határozott arról, hogy a maga részéről kiket javasol delegálni az érintett társadalmi szervezetekkel való november 24-i egyeztetés során. – A további napirendi pontok között a nemzetközi ügyek és egyébek szerepeltek (ezekről részletesen lásd a továbbiakban: Képzési Bizottság, IFLA).

OTKA Bizottság – A Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Magyar Múzeumok Szövetsége és a Magyar Levéltárosok Egyesülete egyeztetést követően az OTKA Bizottságba a közgyűjtemények igazgatóinak közös képviselőjeként dr. Gecsényi Lajost, a Magyar Országos Levéltár főigazgatóját jelölte.

Képzési Bizottság – Horváth Tibor, a Képzési Bizottság Nagy Attilát követő elnöke a nyár folyamán levelet intézett a bizottság tagjaihoz, amelyben javaslatokat tett a bizottság további tevékenységére. E javaslatok fogadtatásától függően készült elvállalni a bizottság elnöki tisztét. Javaslatának passzív fogadtatása miatt nem látta további lehetőségét annak, hogy a feladatra vállalkozzék.

Dokumentumellátási munkabizottság – Szakmai munkabizottság alakult az országos dokumentumellátási rendszerről szóló rendelet döntéselőkészítő koncepciójának kidolgozására. Az MKE-t a bizottságban Vajda Erik elnök képviseli.

Mi történt a szervezetekben?

Bács-Kiskun Megyei Szervezet – Október 29-én Vajda Erik, az MKE elnöke tartott előadást a fennállásának századik évét ünneplő Kiskunhalasi Városi Könyvtárban A könyvtár változó szerepe a mai magyar társadalom életében címmel a Bács-Kiskun Megyei Szervezettel közös rendezvényen.

Csongrád Megyei Könyvtárosok Egyesülete – Október 30-án megyei továbbképzést tartottak a Somogyi-könyvtár és a CSMKE szervezésében igen gazdag programmal (Havass Miklós: Nemzeti Informatikai Stratégia, Rónai Iván: Az országos könyvtári és közgyűjteményi informatikai hálózat fejlesztési programja, Mader Béla: Könyvtárépítés a XXI. században). Dán könyvtári tanulmányútról Molnár Mária, hollandiai könyvtári élményeiről Rátkai Erzsébet számolt be. A továbbképzés résztvevői látogatást tettek a Progress Alapítványnál. – November 6-án Tájékoztató a könyvtárakban címmel előadásorozatot szerveztek a Somogyi-könyvtárban, amelynek előadói Aranyi Zoltán, Gyüre Péter, Hegyközi Ilona, Ottovay László és Vajda Erik voltak.

Könyvtárostanárok Egyesülete – Iskolai könyvtár a hálózaton – Könyvtár az informatikában, informatika a könyvtárban címmel szakmai konferenciát tartottak Gyöngyösön 1997. november 7–8-án a Berze Nagy János Gimnázium és Szakiskola könyvtárában és multimédia-termében. Az első napon a gimnázium pedagógiai programját, törekvéseit, fejlesztési elképzeléseit ismertették. Ezt követően könyvtárra épülő, multimédiás szaktárgyi órák videofelvételeit tekintették meg a résztvevők. A finn iskolai könyvtárak helyzetét bemutató előadás után csoportos foglalkozások keretében Navigáció az Interneten címmel bemutatókra került sor. A konferencia második napján a gimnázium igazgatója, Komenczi Bertalan tartott előadást Multimédia és Internet az iskolában és az iskola könyvtárában, majd Tószegi Zsuzsanna Képi információ; Új médiák a hazai piacon címmel.

Műszaki Könyvtáros Szekció – Október 29-én a CEU (a Közép-Európai Egyetem) Könyvtárába látogattak a szekció tagjai, ahol a könyvtár szolgáltatásain kívül megismerhették magát az egyetemet, valamint a Szabad Európa Rádió dokumentumgyűjteményét.

Társadalomtudományi Szekció – Idei utolsó rendezvényükön a Szépművészeti Múzeum új, Szondi utcai könyvtárába látogattak november 10-én. A huszonöt könyvtárost Zakariás János, a könyvtár igazgatója és Illés Eszter igazgatóhelyettes fogadta. A több mint egy órás könyvtárlátogatáson a fontos szakkönyvtár munkájáról és jövőbeli terveiről is tájékoztató hangzott el.

Pályázatok

E-posta – Nagy örömről beszámolónk alapján a Soros Alapítvány kuratóriuma további egy évvel meghosszabbította az Internet-szolgáltatást a C3 szerverén az egyesület titkársága számára.

Képzés

Hálózati tanfolyamok – Az alapozó Internet-tanfolyam 25 fő részvételével november 10-től 13-ig már lezajlott. A haladó Internet-tanfolyam és a World Wide Web tanfolyam iránt kisebb volt az érdeklődés (5, illetve 18 fő vesz részt ezeken). Folytatás jövőre várható – a szervezőkkel való megállapodás és a pályázati támogatások függvényében.

CEU nyári egyetem – Idén július 20. és 31. között lesz a Közép-Európai Egyetem (CEU) nyári egyetemének könyvtári kurzusa Libraries and the Internet címmel az Open Society Institute Network Library Program-mal együttműködve. A jelentkezési határidő: 1998. február 1. Bővebb információk a hálózaton a CEU web-lapján: <http://www.ceu.hu> és a OSI web-lapján: www.osi.hu/rip. Jelentkezési lapot elektronikus postán is lehet kérni a sunreq@ceu.hu címen.

Lezajlott rendezvények

Salgótarjáni konferencia – 1997. november 13–14-ig Salgótarjában volt az MKE őszi szakmai konferenciája A magyar könyvtárügy első évtizede a harmadik évezredben – stratégiák, tennivalók címmel. Itt most csak a rendezvény témáit és a résztvevőket dokumentáljuk, a tervek szerint a rapportőrök témacsoportonként 8-10 oldalas összefoglalót készítenek majd, amely várhatóan a Könyvtári Figyelőben jelenik meg. A szervezők szándéka az volt, hogy vitatkozó konferenciát szervezzenek. Csütörtök délután és pénteken délelőtt négy téma került terítékre pódiumbeszélgetés és a közönség hozzászólásai formájában, mindvégig plenáris ülésen. 1. téma: Látjuk-e már az információs társadalmat Magyarországon? (témafelelős: Pallósiné Toldi Márta, vitavezető: Sonnevend Péter, bevezető előadó: Nagy Attila, korreferátumok: Balogh Mihály, Herman Ákos, Monostori Imre, Tóth Gyula); 2. téma: A könyvtáros személyisége és szerepe (témafelelős: Fehér Miklós, vitavezető: Csapó Edit, korreferátumok: Fehér János, Müller Imréné, Zsádon Béla); 3. téma: A jövő könyvtárképe (témafelelős: Gellér Ferencné, vitavezető: Hegedűs Péter, korreferátumok: Ambrus Zoltán, Horváth Péter, Vadászné Varnyú Anikó); 4. téma: Stratégiák és tennivalók (té-

mafelelős: Kiss Gábor, vitavezető: Biczák Péter, korreferátumok: Kiss Gábor, Szögi László, Tuba László).

Előkészületben...

Konferencia az elektronikus publikálásról – 1998. április 20-22-én lesz Budapesten Towards the Information-Rich Society címmel az International Computer Communications Council (ICCP) és az International Federation for Information Processing (IFIP) második konferenciája a Közép-Európai Egyetem konferenciaközpontjában. Az MKE-hez eddig az előadások tartására szóló felhívás érkezett meg, amelyet az idő rövidege miatt a Katalist levelező listán tettünk közzé (a jelentkezési határidő november 17-én lejárt). A konferencia munkanyelve az angol és az orosz lesz. A közép- és kelet-európai országokbeli résztvevőket az Open Society Institute Electronic Publishing Development Programja támogatja.

Nemzetközi kapcsolatok

IFLA regisztráció – Az IFLA intézményi tagjaival (KSH Könyvtára, OMIKK, Országgyűlési Könyvtár, OSZK) egyeztetve az 1998. évre az MKE a következő IFLA szekciókban regisztráltatta magát: Public Libraries, Cataloguing, Acquisition and Collection Development, Education and Training.

IFLA 2003 – Az IFLA apparátusa ezután évente kiírandó pályázatok alapján dönt az éves IFLA-konferenciák helyszínéről – első ízben a 2003-as évről. A 2003. év igen távolinak tűnik, de az MKE az IFLA főtitkárának biztatására, aki többször is vendége volt a BOBCATSSS-szimpoziумoknak, benyújtotta pályázatát (ún. statement of interest) a 2003. évi konferencia megrendezésére. Az IFLA kérdőíve főként a konferencia szóba jöhető helyszíneire és a kulturális kormányzattól, szponzoroktól, nem utolsósorban az egyesület tagjaitól remélt támogatásra vonatkozott. A pályázathoz csatoltuk az MKM Könyvtári Osztályának támogató levelét.

Társ Egyesületek, rokon szervezetek

Magyar Kulturális Szövetség (MKuSZ) – A MKuSZ által szerkesztett – a remények és hírek szerint majdan sok könyvtári adatot (pl. az új könyvtári mivertúra legjavát) is tartalmazó – Magyar Kulturális Honlap címe: <http://www.port.hu/kultura>.

Szabványosítás

Sok könyvtárosnak okoz gondot az Európai Unió intézményeinek és szervezeteinek következetlen megnevezése. Felhívjuk az érdekeltek figyelmét, hogy a hivatalos nevekről Europe from A to Z. Guide to European information címmel rendelkezésre áll egy összeállítás. Beszerezhető Koreny Ágnestől, az Európai Unió delegációjának könyvtárosától (1016 Budapest, Bérc u. 23.). A Szabványosítási Bizottság tervezi, hogy a különböző névváltozatokat és az egységesített névalakokat jegyzékbe foglalja.

Előzetes rendezvénynaptár:

- 1998. január 26–28. 6. BOBCATSSS szimpózium: Shaping the knowledge society, Budapest, OSZK
- 1998. április 20–22. Towards the Information-Rich Society, Second ICC/IFIP Conference on Electronic Publishing 98, Conference Centre of the Central European University, Budapest
- 1998. június 22–27. Sixth European Conference on Medical and Health Libraries (EAHIL): Libraries without limits: changing needs – changing roles
- 1998. június 25–július 2. American Library Association Annual Conference, Washington D.C.: Global reach, local touch
- 1988. augusztus 6–8. Az MKE 30. vándorgyűlése, Salgótarján
- 1998. augusztus 16–21. IFLA közgyűlés, Amsterdam
- 1998. augusztus 13–15. ISIC (Information Seeking in Context 98) konferencia, Sheffield
- 1998. november-december. International Conference Freedom of Expression, Censorship, Libraries, Riga

Állásügyek

Állást keres: Könyvtári informatikus passzív angol nyelvismerettel elhelyezkedne bármilyen szakterületen. Középfokú végzettséget igénylő munkát is elválna. Molnár Andrea, tel.: 166-6220 (munkaidőben), 133-1823 vagy 333-1823 (este 8-ig). – Felsőfokú végzettségű könyvtáros, könyvtár-informatikus állást keres. Különféle számítógépes információs szolgáltatásokban, valamint egy integrált rendszer használatában van több éves gyakorlata. Jelige: Változatos munka. Az érdeklődők a titkársághoz forduljanak.

Állást kínál: Szakirányú felsőfokú végzettséggel olvasószolgálatos könyvtárost alkalmaz a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár (8000 Székesfehérvár, Bartók Béla tér 1., tel.: 22/312-684). Lakást biztosítani nem tudnak.

BUÉK – Az MKE elnöksége és titkársága sikeres, boldog új esztendőt kíván az egyesület tagjainak.

Szerkeszti: Hegyközi Ilona

Cím: MKE titkárság, 1054 Budapest, Hold u. 6. Tel./fax: 311-8634

E-posta: MKE@MAIL.C3.HU vagy H11200MKE@ELLA.HU

Új Testamentum. Sárvár-Újsziget, 1541.
Szent János evangelista

Szent János ílete mellett Szent Hieronymus írt meg.

János apostol mindenekelőtt írta meg az evangéliumot / kiretettván erre az Aszabeki püspököltül / kit az
Jehus igben szerete / ki Sebedeusnak fia vala / az Zabab
episcopolnak attafia / mell Zababnak az orfiennet kin

*Minden kedves
olvasónknak, előfizetőknek,
kollégáknak*

*Kellemes karácsonyi ünnepeket
és
boldog új évet kíván*

a Szerkesztőbizottság

